

DANILO KIŠ

Rani jadi

Sadržaj:

S jeseni, kada počnu vetrovi
Ulica divljih kestenova
Igra
Priča koja se crveni
Serenada za Anu
Livada, u jesen
Verenici
Zamak osvetljen suncem
Livada
Dok mu bistu kosu
Priča o pečurkama
Mačke
Kruške
Konji
Čovek koji je dolazio izdaleka
Iz baršunastog albuma
Dečak i pas
Eolska harfa

S jeseni, kada počnu vetrovi

S jeseni, kada počnu vetrovi, lišće divljeg kestena pada strmoglavce, s peteljkom naniže. Onda se čuje zvuk: kao da je ptica udarila kljunom o zemlju. A divlji kesten pada bez i najmanjeg vetra, sam od sebe, kao što padaju zvezde - vrtoglavo. Onda udari o tle s tupim krikom. Ne rađa se kao ptica iz jajeta, postepeno, nego se odjednom rasprsne dlakava ljuštura, iznutra beličastoplava, a iz nje iskaču vragolasti, tamni melezi, zacakljenih obraza, kao jagodice nasmejanog crnca. U nekoj se mahuni nalaze blizanci; ipak bi ih ljudi mogli razlikovati: jedan ima na čelu belegu, kao konj. Majka će, dakle, uvek moći da ga prepozna - po zvezdi na čelu.

DANILO KIŠ
Rani jadi

Sadržaj:

S jeseni, kada počnu vetrovi Ulica divljih kestenova Igra
Priča koja se crveni Serenada za Anu
Livada, u jesen
Verenici
Zamak osvetljen suncem Livada
Dok mu bistu kosu
Priča o pečurkama
Mačke
Kruške
Konji
Čovek koji je dolazio izdaleka Iz baršunastog albuma Dečak i pas
Eolska harfa

S jeseni, kada počnu vetrovi

S jeseni, kada počnu vetrovi, lišće divljeg kestena pada strmoglavce, s peteljkom naniže. Onda se čuje zvuk: kao da je ptica udarila kljunom o zemlju.

A divlji kesten pada bez i najmanjeg vetra, sam od sebe, kao što padaju zvezde - vrtoglavo. Onda udari o tle s tupim krikom. Ne rađa se kao ptica iz jajeta, postepeno, nego se odjednom rasprsne dlakava ljuštura, iznutra beličastoplava, a iz nje iskaču vragolasti, tamni melezi, zacakljenih obraza, kao jagodice nasmejanog crnca. U nekoj se mahuni nalaze blizanci; ipak bi ih ljudi mogli razlikovati: jedan ima na čelu belegu, kao konj. Majka će, dakle, uvek moći da ga prepozna - po zvezdi na čelu.

1

Dečak kupi divlje kestenove koji su se sakrili u rupe na travnjaku i stavlja ih pod obraze. Usta su mu puna neke lepljive gorčine. Dečak se smeška.

Trebalo bi se popeti na granu, izabrati jedan grozd i čekati. Ne dati anđelu sna da te prevvari. Trebalo bi bar tri dana i tri noći, bez jela i

pića, bez sna i poćinka, gledati plod. Kao kada se gleda mala kazaljka na satu. Bodlje su se stvrdle i pri vrhu malo potamnele. Ako ih dirneš nevešto, na prstu će ti napraviti rupicu, pa će da poteće tvoja lepa, crvena krv. Moraćeš onda da sišeš svoj prljavi prst kojim si malopre pravio grudve od blata i fuškije. A može da nastupi i trovanje krvi. Kada se to dogodi, onda deca umiru. Stave ih u male pozlaćene sanduke i nose ih na groblje, meću ruže. Na čelu povorke nose krst, a za sandukom idu dećakova mama i tata i, naravno, njegova sestra, ako je imao sestru. Majka je sva u crnini, ne vidi joj se lice. Samo tamo gde su oči, crna je svila vlažna od suza.

Jedna beloputna gospońica u crnoj kećelji gimnazijalke sedi u nekoj kristalnoj svetlosti što dolazi kroz poluspuštene žaluzine. Sunce crta na ljubićastim bocama s kolonjskom vodom zvezdice od zlata.

E, pa, evo tajne mirisa ljubićica: gospońica koja prodaje sličice leptirova i divljih zveri, kao i parfeme, od svih mirisa najviše voli miris ljubićica, i stavlja ga svuda štedro: na dlanove, na bujnu rińu kosu (mada bi rińoj kosi, po, svoj prilici, bolje pristajao neki drugi miris) Trebalo bi komponovati fugu za orkestar i jorgovan. Iznositi na podijum u mraćnoj sali ljubićaste boćice oplemenjenih mirisa.

One koji bi tiho, bez krika, izgubili svest, iznosili bi u drugu salu, gde bi lebdeo detinjasti, lekoviti miris lipe i kamilice.

Ulica divljih kećtenova

Gospodine, da li biste znali da mi kažete gde se nalazi Ulica divljih kećtenova? Ne sećate se? A mora da je negde ovde, imena se više i ne sećam. Ali znam pouzdano da je negde ovde. Šta kažete, nema ovde nigde ulice s drvoredom kećtenova? A ja znam, gospodine, da ona tu mora da

2

postoji, nemoguće je da uspomene toliko varaju.

Da, još pre rata... Na uglu se nalazila škola, a pred školom arteški bunar.

Ne mislite, valjda, da sam sve to izmislio. U toj školi sam išao u prvi razred, a pre toga u zabavište. Ućiteljica se zvala gospońica Fani. Mogu vam, gospodine, pokazati jednu fotografiju gde smo svi na okupu: gospońica Fani, naša ućiteljica, da, taj što sedi pored nje, to sam ja, Andreas Sam, moja sestra Ana, Fredi Fuks, vońa naše

bande... Da, gospodine, odlično, sada sam se setio. Ulica mora da se zvala Bemova ulica, jer ja sam bio borac u bandi čuvenih bemovaca, čiji je vođa bio Fredi Fuks (zvani Aca Dugonja), Folksdojčer. Sjajno gospodine, da nije bilo ovog našeg razgovora, ja se uopšte ne bih setio da se ta ulica zvala Bemova ulica, po čuvenom poljskom generalu, četrdesetosmašu. Da li vam, možda, gospodine, to ime govori nešto: Bem, Bemova ulica. O, da, izvinite, naravno vi se ne možete setiti, ukoliko niste tu živeli pre rata, no bar biste mogli znati da li ima tu negde neka ulica s drvoredom divljih kestenova? Ti su kestenovi cvetali s proleća, tako da je cela ulica mirisala pomalo otužno i teško, osim posle kiše. Tada je, izmešan sa ozonom, miris divljeg kestenovog cveta lebdeo svuda naokolo.

Oh, ja sam se zapričao, oprostite, moraću da pitam još nekog, mora da ima nekog ko će se setiti te ulice, pre rata se zvala Bemova, a bila je zasađena drvoredom divljih kestenova.

Zar se ne sećate, gospodine? Ni vi? Eto, sve što još mogu da vam kažem, to je da je na uglu bio jedan bunar, arteški, ispred škole. U blizini je bila kasarna, levo, iza ugla, na drugom kraju ulice. Mi, deca, dotle smo smeli da odlazimo. Tu saobraćaj nije bio živ. A na uglu, kod kasarne, počinjale su šine (mali žuti i plavi tramvaji). Da, gospodine, zaboravio sam vam reći da je pored drvoreda kestenova, s desne strane, bilo uoči rata iskopano sklonište, u cikcak. Tu je boravila naša banda. Da vam, možda, taj podatak neće pomoći da se setite: bilo je iskopano veliko sklonište.

Naravno, svuda je bilo skloništa, ali dobro se sećam da divljih kestenova nije bilo osim u našoj ulici. Naravno, sve su to detalji, no hoću samo da vam kažem da se sasvim pouzdano sećam da je ta ulica bila zasađena divljim kestenom, a ovo, gospodine, ovo je bagrem, a bunar nigde ne vidim, pa ipak

3

mi se čini da je to nemoguće, možda ste vi pogrešili, mora da se neka druga ulica zvala Bemova, ova mi se čini premala. Uostalom, hvala vam, proveriću.

Zakucaću na neka vrata i pitaću: Da li se ova ulica pre rata zvala Bemova ulica, jer sve mi je to vrlo sumnjivo, gospodine, ne verujem da bi tolika kestenova stabla nestala, makar bi jedno ostalo, drveće, valjda, ima duži vek, kestenovi, gospodine, ne umiru tek tako.

Eto, ne verujem, gospodo, svojim očima. Niko nije u stanju da mi objasni gde su nestali ti kestenovi, i da nije vas, ja bih posumnjao da sam sve to izmislio ili sanjao. Jer, znate, tako je to sa uspomenama, čovek nikad nije siguran. Veliko vam hvala, gospoño, idem da potražim kuću u kojoj sam živeo. Ne, hvala vam, više bih voleo da budem sam.

Onda on priñe jednim vratima, mada to nisu bila ona vrata, i pritisnu zvonce. Izvinite, reče sasvim običnim glasom, da li tu stanuje Andreas Sam?

Ne, ne, reče žena, zar ne umete da čitate? Ovde stanuje profesor Smerdel.

Da li ste sigurni, ponovi on, da ovde ne stanuje Andreas Sam? Pre rata je stanovao ovde, znam pouzdano. Možda se sećate njegovog oca? Eduard Sam, s naočarima. Ili se, možda, sećate njegove majke. Marija Sam, visoka, lepa, vrlo tiha. Ili njegove sestre, Ana Sam, uvek s masnicom u kosi. Eto, vidite, onde gde je ona leja s lukom, tamo je bio njihov krevet. Vidite, gospoño, ja se sasvim dobro sećam. Tu je stajala šivaća mašina njegove majke, Marije Sam. Bila je to singer mašina, s nožnom pedalom.

O, ništa ne brinite, gospoño, samo evociram uspomene, znate, posle toliko godina sve nestaje. Eto, vidite, na mom je uzglavlju izrasla jabuka, a singerica se pretvorila u bokor ruža. Od kestenova pak, gospoño, vidite, nema ni traga. To je zato, gospoño, što kestenovi nemaju svoje uspomene.

Čuli ste, kuće nema. Na mom je uzglavlju izrasla jabuka. Jedno kvrgavo, povijeno stablo bez ploda. Soba mog detinjstva pretvorila se u leju s lukom, a na mestu gde je stajala singerica moje majke - bokor ruža. Pored bašte se uzdiže nova trospratnica, u njoj stanuje profesor Smerdel. Kestenove su posekali, rat, ljudi ili prosto - vreme.

A evo šta se tu zbilo, u Bemovoj dvadeset sedam. Pre dvadesetak godina, koje sam hteo da preskočim jednim lirskim skokom unapred. Ulazi

4

moj otac, dva-tri meseca po našem odlasku, u kuću broj 27 u Bemovoj i iznosi naše stvari: dva ormara, dva kreveta, singericu moje majke. Kad su izneli i poslednji deo nameštaja, a to je bio onaj otoman u kojem pevaju federer, evo -

gospoño Smerdel, ja još uvek s vama govorim - šta se zbilo: "Kada smo izneli i poslednji deo nameštaja, draga moja Olga, a to je bio onaj otoman u kojem pevaju federi, kuća se srušila kao kula od karata. Ne znam ni sam kakvim sam čudom uspeo..." (Iz pisma Eduarda Sama, moga oca, svojoj sestri Olgi Sam-Urfi).

Sada je tu posańen luk, lepi zeleni praziluk, gospoño...

Igra

Čovek proviri kroz ključaonicu i pomisli To nije on; nije Andreas. Dugo je još stajao tako povijen, misleći To nije Andreas. Stajao je uporno, nepomično, još i onda kada je osetio bol u krstima. Bio je visok, a brava mu je bila skoro u visini nogu. No nije se micao. Nije se pomerio ni onda kada su mu oči stale da suze pod staklom naočara, od čega mu se zamaglio vid. Iz sobe je strujala hladna promaja kao kroz hodnik. No on se nije pomerio. Samo mu je jednom staklo naočara dodirnulo bravu, i on tada pomeri glavu malo unazad. Ovo moram da pokažem Mariji, mislio je nekako zlorado, a da nije bio svestan ni toga da to misli, ni toga da ima u tome zloradosti. Moram pokazati Mariji Maksa Ahašveroša, trgovca guščijim perjem. Nije znao zašto, ali je imao potrebu da je vreńa. A ovo će je uvrediti, mislio je zadovoljno. Treba da joj pokažem kako teku ponornice krvi. Kako Andreas nije zapravo njen Plavi Dečko (kako ona misli), nego njegova krv, unuk Maksa Lutajućeg. A to će je zaboleti. Već je unapred likovao i uživao u njenoj skrivenoj patnji i nemoći da se bar u sebi i ćutke suprotstavi snazi njegovih dokaza, kada bude ugledala (kad joj on pokaže) kako njen Plavi Dečko, njen Andreas, nudi mušterije i ide od slike do slike, kao da luta kroz vekove. A to će je zaboleti. Zato mu se nije dalo da se odmakne od ključaonice, zato je odlagao taj trenutak zadovoljstva koji mu je, eto, nadohvat ruke. Ali nije hteo, nije mogao da pruži ruku i dohvati

5

to zadovoljstvo da je mući. Zato je odlagao taj trenutak. Čekao je da on sazri sam od sebe, da pomodri i da padne kao zrela šljiva u blato. Zato nije hteo da odmah zovne Mariju, nego je uporno i dalje virio kroz ključaonicu kroz koju je strujala, kao kroz hodnik, hladna promaja čak odnekud iz bezvremenske daljine. A na kraju tog

hodnika, negde u pomućenoj, zamagljenoj, dalekoj perspektivi, kao u sumraku, stajao je on, Maks Ahašveroš, trgovac guščijim perjem, i nudio svoju robu, okretno, jevrejski. Čovek je mislio samo o njemu, morao je da misli o njemu, jer ga je gledao. No nije zaboravljao ni na tren da sve to treba da pokaže Mariji i da će je to zaboleti. Eto, zato je odmah nije zvao. Čekao je da taj trenutak sazri sam od sebe, da pomodri kao šljiva, pa da ga onda, kad padne, zgazi, utaba nogom.

Dečak je (međutim) sam u sobi. Oseća kako mu zebu ruke i već odavno želi da preñe u kuhinju da se zagreje, ali mu se to nikako ne da. Ovde ga niko ne vidi, a tamo, u kuhinji, pred pogledom starijih, ne bi mogao ovako da se igra. Možda mu i ne bi smetali, ne bi mu, verovatno, ništa prigovorili (naročito majka), jer ovo je, on to oseća, sasvim bezazlena igra (šta je to prema paljenju šibica u šupi ili prema pljuvanju na prolaznike). Ali ovo je ipak neka čudna igra. Ani ovo nikad ne bi palo na pamet. Zato uporno drži na ramenu cicani jastuk koji je uzeo sa kreveta i, šetajući se po sobi, tobože poguren pod teretom, ide od slike do slike (ima u tome nečeg grešnog, on to oseća) i govori nešto u poluglasu. Pored šivaće mašine, pred prozorom, na izribanom patosu leže njegove zaboravljene igračke: olovni vojnici, klikeri od gline i staklenci. Ali on sada igra neku drugu igru, mada još ne zna kako se ona zove. "Gospoño, želite li belog labudovog perja?" šapuće on uz poklon, zagledan u zagonetan osmeh Mona-Lize iznad Aninog kreveta. Na licu mu se vidi iskreno razočaranje. Ovo mu je bila poslednja prilika. Do sada su ga odbile tolike mušterije. I taj starac (sa smešnim šeširom i dugačkom lulom meñu zečjim usnama), koji visi nad očevim krevetom, i ta stara gospoña otmenog držanja (s grbavim nosom i smešnim siljatim cipelama na kopču), i svi redom, pa sada i ova lepa žena što se tako zagonetno i dvosmisleno smeška, čas, misliš, kupiće sve, čas imaš utisak da to odbija s blagim prezirom. Dečak stoji pred njom uvreñen i - zaljubljen. teka njen odgovor i jednako misli: Ovaj

6

posao i nije za mene. Ovoj bih ženi dao svu robu za lepe oči, za osmeh, i moja bi radnja propala. Ipak, neka propadne, misli on, dok mu oči blago blistaju. Neka, sve ću joj dati, neka spava u mekoj postelji. Zatim naglo, glasno: "Gospodo Mona-Lizo, evo za vas od jednog mladog trgovčića na dar za vašu postelju... Platili ste svojim

osmehom, gospoño." Klanja se i crveni izistinski, mada zna da je sve to igra i obmana, ali se stidi svog nedoraslog kavaljerstva i izdajstva prema sebi, jer kad se već neko igra trgovca, treba da gleda da robu što bolje proda, a ne da bankrotira zbog jednog osmeha.

Čovek proviri kroz ključaonicu. I vide svog pokojnog oca, Maksa Ahašveroša. To nije bio duh. To je bio glavom Maks Ahašveroš, trgovac guščijim perjem. Dolazio je odnekud iz daljine. Čovek je ćutao. Osećao je kako mu se muti vid. Kroz ključaonicu je kao kroz hodnik strujala oštra promaja. Maks je naišao na musteriju: »Frau, wünschen Sie feiner gansgefeder?«, reče Maks uz šeretski poklon i skinu džak sa ramena.

Čovek je ćutao.

"Gospodo Mona-Lizo", reče Maks, "ovo je najlepše perje u ovom kraju.

To je perje s Ledinog labuda. Želite li čistog labudovog perja?" - Zatim, videći na licu mušterije osmeh, jedva osetan osmeh koji je i prezir i milošta, ali koji ipak malo obećava, on uze svoj džak na rame i reče uz poklon: "Adios, seniorita, pokajaćete se." - Tada se čovek trže. Njegove ruke, što su sve dotle mirovale prekrštene straga, počеше odjednom da govore nešto što žena nije mogla da vidi jer je bila okrenuta leñima. Eduard pak nije mogao da odvoji oko od ključaonice. No odjednom on se uspravi i obrisa oči maramicom, ne skidajući naočari. "Marija", reče on u poluglasu, "pogodi ko je u sobi? Proviri! Samo pažljivo." Žena se okrenu ne ispuštajući iz ruke džezvu po kojoj je lizao ljubičasti plamen špiritusne lampe. "Ko, Eduarde? Ko?" Videla je kako se njegove zenice napinju pod staklom naočara. "Ko? Ko? Pogledaj! " viknu on razjareno. "Moj pokojni otac. Maks Ahašver!" Onda se umorno svali na jednu stolicu i pripali tigaretu. Ona skloni džezvu sa plamena. Videlo se da i njene ruke drhte.

Vrata zaplakaše i dečak se trže. Žena ga zateče s jastukom u naručju.

Osim njega nikog nije bilo u sobi. "Andi", reče ona, no nije mogla da prikrije

7

podrhtavanje svoga glasa. "Šta radiš tu u hladnoj sobi? Ruke su ti sasvim prozeble."

"Ništa", reče on. "Igram se."

"Ostavi taj jastuk", reče ona.

"Mama, pa ja se s jastukom igram", reče dečak, zatim stavi jastuk na rame i stade pred nju. "Gospoño, želite li finog labudovog perja?" reče on uz osmeh i pokloni se. Žena je ćutala. Dečaku se tada ugasi osmeh na licu (da, znao je on to, osećao je, ima nećeg grešnog u toj igri). Ona mu istrže jastuk iz ruke i baci ga na krevet. Zatim krenu prema vratima, no tu zastade prikovana ćovekovim pogledom. Ispustivši dećakovu ruku, hitro proñe pored njega.

"Jesi li videla Maksa Ahašveroša?" otkinu se s njegovih usana kao zrela šljiva što pada u blato.

"Da, Eduarde, da. Videla sam ga. Nudio mi je perje od labuda. Madam, želite li ćistog labudovog perja."

"Bio jednom jedan car", poće žena da prića detetu posle molitve. "I?"

upita dećak brišući san sa oćiju (no znao je da će ga, kao i uvek, njena prića uspavati, uzaludan je sav njegov napor). "I on se oženi jednom Cigankom..." -

"A zašto?" upita on. "Ciganka je bila lepa, najlepša u ćitavoj carevini. I, tako, ona mu rodi sina koji će naslediti oćevu carevinu. Car je tada, srećan što je dobio naslednika, naredio da ubiju Ciganku, jer kad bi se doznalo da je ona majka detetova, budući bi naslednik izgubio presto. Tako on nikad nije ni doznao ko mu je majka. Srećom, dete se vrglo na oca i niko nije mogao da oseti u boji njegove kože jednu tamnu nijansu ciganske krvi." - "Ne razumem to", reče dećak. "Nije ni važno. Slušaj dalje", reče njegova majka, kajući se pomalo što je poćela ovu priću, no sad već nije mogla da se zaustavi; ne samo zbog deteta. "...Vaspitavali su ga najbolji ućitelji i mudraci u carevini.

Car je bio zadovoljan i srećan." Tu se mogla zaustaviti, jer ni sama nije znala kako da završi priću; biće to teško za dete. No kada začu dećakovo "a onda?"

(on je već bio svikao na obrte), ona nastavi pre nego što je mogla da smisli završetak: "Jednog dana car zaviri u sobu svoga sina da se uveri spava li već carević." "A onda?" - Malo je oklevala, no nastavi: "Onda nañe dete s

jastukom od baršuna i svile kako stoji pred slikom svoje majke i prosi: Koricu hleba molim, silna carice, (oponašala je sad ciganski izgovor) i jednu krpicu da pokrijem svoju golotinju... Kao izbezumljen, car ulete u sobu i zgrabi sina.

Šta to radiš, careviću? zavapi otac. Prosim, oče, reče carević. Dosadile su mi sve druge igre, i konji, i sokolovi, pa se sada igram prosjaka." Govorila je sve tiše i najzad ućutala. Dečak je bio zaspao. Onda ugasi lampu i krenu na prstima.

"Je li ubio i sina?" začu ona iz mraka i trže se. Onda se vrati da pomiluje dete. "Nije", reče šapatom, ne paleći svetio. "Nije."

Pogrom

Želja da ne propustim događaj u koji su bile umešane manje-više sve meni poznate ličnosti iz ulice, kao i moja potajna namera da razmršim klupko svih tih događaja u koje se u poslednje vreme bio upleo moj život, naterali su me da se hrabro pridružim gomili onih koji su jurili zadihano i koji su me povukli sa sobom. Išao sam rame uz rame sa financima i vatrogascima, dahtao kao na izmaku snaga i podešavao disanje prema njihovim koracima.

Mislio sam da ću tako moći da ulovim smisao svih zbivanja koja su me tih dana potresala iz temelja i na koja nije znala da mi odgovori ni moja majka.

Išao sam boreći se sa svojim strahom. Sneg nam je škripao pod nogama, tabao se i postajao tvrd kao pločnik, krt i zvonak. Gomila je tapkala po snegu kao kakva golema stonoga, a iz njenih se usta podizala para, čista i bela.

Kroz zavesu smrdljivih isparenja i dahtanja do mene je dopirao, i pored snežnog filtra, miris jeftinih parfema, nakisli miris znoja koji se širio iz zelenih uniformi financa i plavih mundira vatrogasaca. Odjednom se začuo tresak stakla koje je svojim bleskom poput munje sevnulo iznad gomile, a za njim je usledilo, kao daleki eho, prštanje dasaka i, najzad, dah olakšanja kada je kapija popustila pod pritiskom.

Stajao sam uporno pod tremom magacina, hvatajući se za peševe kaputa, za suknje žena, bivao potiskivan i odbacivan, vraćao se opet uporno i zavlačio se kroz šumu nogu, nošen svojim strahom, uveren

da sam tu, u srcu opasnosti, ponajbolje zaklonjen od tih ljudi, znajući da se ne smem udaljiti iz

9

sigurnog zaklona njihove razjarenosti, da se ne smem udaljiti od te mnogočlane mase ni za razmak jedne ruke, jer bi me mogli dohvatiti i zgaziti nogama.

Kako su se vrata magacina otvarala prema vani, iskrslo je pitanje kako da se raskrile, jer niko nije hteo da se udalji iz prvih redova, pa je nastala paklena galama, vitlanje štapova i urlici, toptanje nogu i zapomaganje.

Odjednom su se, ni sam ne znam kakvim čudom, velika jednokrilna vrata zasekla u tu crnu masu kao oštrica noža. Već je bio počeo da se hvata neki plavičasti sumrak u velikim kockama, poput nekog golemog lifta što se spušta između visokih zidova kao u svoje ležište. Vazduh je mirisao na petrolej i sapun, a iz razjapljenih usta magacina kuljali su slojevi najrazličitijih mirisa, kao prethodnica narandži i limunova, mirišljavih sapuna i začina. Zatim su počele da nadiru, uz jeftine zvuke lima, neke četvrtaste konzerve koje su sevale u mraku svojim bezopasnim mesinganim sjajem, kao kakvi noževi iz escajga, svežnjevi sveca zavijenih u plavi pakpapier zveckali su kao sasušene kosti, jabuke su padale s tupim zvukom, da bi bile odmah zatim smrskane pod nogama, kao sažvakane. Iz mrkih papirnih džakova kuljao je šećer, škripeći pod nogama i mešajući se sa razgaženom susnežicom. Ljudi su s mukom izlazili iz gomile, noseći u naručju neke zamotuljke, kao decu. Brašno je lebdelo u vazduhu kao puder, taložeći se na obrvama i dajući ljudima neki svečan izgled, skoro šaljiv, praznički. Jedna je žena zasecala zubima svitak svile, koji je izvadila ispod kaputa. U svetlosti šibice, koja joj je na tren osvetlila lice, ugledao sam njene zube rumene u odsjaju svile. Gledao sam kako se jedna bala cica s cvetićima uporno mota oko nogu i oko glava gomile, kao trake krep-papira u novogodišnjoj noći. Taj je šareni cic počeo opasno da se steže; žene počеше da vrište. No kako se unutrašnje kretanje gomile time bilo samo još više uzburkalo, ljudi stadoše da se dave i da se otimaju, da cepaju taj cic razjareno, no on je odnekud jednako izviraio, kao reka, nadolazeći. Kada su u magacinu ostali samo goli zidovi i mrak, gomila se počе hitro razilaziti, odnoseći svoj plen pod kaputima. Stajao sam sad po

strani, kao pravednik, poštećen osvete. Tada me primeti jedna žena dobra srca i, prolazeći pored mene, tutnu mi u ruku neku konzervu oblepljenu

10

šarenim papirom, na kome je pisalo velikim crvenim slovima SPAGHETI A LA MILANESE. Stiskao sam još dugo tu kutiju u naručju, ne znajući šta da radim s njom, nemajući hrabrosti ni da je bacim ni da je odnesem kući. Gledao sam prestravljeno gospodina Antona, financa, koji je stajao na jednom buretu i bacao uvis konfete.

Priča koja se crveni

Noć na otvorenom moru u blizini koralnih sprudova. Proveravam svoj pištolj ispod jastuka. Da, sve je u redu. Ukoliko doñe do pobune mornara ili ukoliko se pojave na brodu ljudi Džoa Mamuta. Treba samo otvoriti malo više prozor na kabini: noć je tropska, zaparna. Čuje se kreštanje galebova. Treba da se naspavam. Sutra me čeka naporan dan.

"Hej, Sam, kako si izradio svoj zadatak?"

"Ne znam. Valjda će biti dobro."

"O čemu tu može da se piše? To je blesavo. O čemu si ti pisao?"

"O tome kako moja majka odlazi u Bakšu, ja je čekam kraj reke, dok mi creva zavijaju kao u gladnog kurjaka. Onda ona dolazi. To je sve. Opisao sam osmeh hleba u njenoj korpi."

"Sam, ti uvek nešto fantaziraš. Kakav je sad to osmeh hleba? Šta ti to znači?"

"Tako. Valjda miris hleba. A o čemu si ti pisao?"

"O tome kako se peče hleb. Kako se moja majka popne na tavan, donese brašno, znaš već, stavi u peć hlebove i posle ih izvadi. Eto. Svi smo pisali to isto. Ti se jedini praviš važan."

"Gal, meni se jako piški, ali sam lenj da se pokrenem. Ovde u hladu tako mi je lepo da nisam u stanju da poñem do vecea."

"Ista stvar. Bukvalno ću se upiškiti. A ti se opet praviš fin. Vece! To se zove zahod ili klozet, ili: tamo gde i car piški peške!"

"Zvono će da zazvoni i mi ćemo se upiškiti. Tačno tako. Barem sa mnom tako stoji stvar."

"Okreni se na stranu i piški ovde. Ja ću te zakloniti."

"Mislio sam već o tome. Ali mogla bi neka devojčica da naiđe. I imam utisak da mi ne bi poteklo."

"Ti se, naravno, opet praviš važan. Ali svejedno. Evo ti ruke i pokušaj da se pridigneš. To ti ne pomažem zato što sam ti ja jedini drug u celoj školi, nego zato što se i meni piški. A ako zvono zazvoni, onda smo gotovi..."

"Sam, ti mokriš kao konj. Čini mi se da piškim već čitav sat."

"Da li je već zvonilo?"

"Nije još, ali to je, po svoj prilici, neka zabuna. Možda je gospođa Rigo sprečena nekim važnim poslom ili je već i zvonilo a mi nismo čuli."

"Gde su ostali? Vidiš li ostale? Čuješ li neki glas?"

"Ne znam tačno. Imam utisak da su već ušli. Zaboga, zar ti, Sam, ne znaš da prekineš. Jednostavno - zaustavi česmu. Zavrni slavinu. Ja kad piškim pa neko naiđe, jednostavno se napravim da nešto tražim u žbunu ili iza drveta, a kad taj neko prođe, ja ponovo otvorim slavinu i dovršim. Zar ti se to nikad nije dogodilo? Ti piškiš a neka od devojčica naiđe. Ili gospođa Rigo. Ili bilo ko."

"Gal, hajde, ti idi. Ja ne mogu na čas ovako. Moram da ispraznim bešiku, i tu nema druge."

"Sam, zar ti ne možeš malo da se nategneš?"

"Idi ti. Evo, imam utisak da će vodopad da se smanji. Ali sve mi se čini da se meni još piški. Evo, sad mi je laknulo..."

Odjednom mi sa užasom ulazi u svest ja ovo sanjam, ja ovo sanjam i topla me tečnost obliva u predelu bedara. Gospode, šta će reći na to moja majka. A tek Ana! Ceo će me mesec zadirivati, a možda će i ispričati nekom.

Moram samo da proverim koliko sam se skvasio. Možda nije doprlo do čaršava. U tom slučaju, stvar je spašena. Obući ću pantalone na mokre gaće, pa će se osušiti u školi. Pridižući se rukama na bok, opipavam dlanom čaršave. Užas! Ležim na golemoj lokvi koja se širi. Koliko sam puta već rekao u sebi da mi se to više neće dogoditi. I uvek sam uspevao da se probudim u poslednjem trenutku. Skoro uvek. A sad me prevarilo. Stvarno, morao bih da se stidim. I kako se samo nisam setio. Smešno. Piškiti čitav sat u školskom

dvorištu. Dete od dve godine moglo bi da shvati da je to san. Sigurno je to zbog onog prokletog gorkog čaja što smo ga juče ceo dan pili.

Naginjem se prema majci i šapućem joj na uvo, tiho da Ana ne čuje: "Mama, ja sam se upiškio."

Ona se polako budi, ne shvatajući u prvi mah moje reči.

"Sanjao sam da sam u školskom klozetu pa sam se upiškio."

Ona polako, još u polusnu, opipava rukom čaršave ispod mene, zatim, našavši lokvu, počinje da se smeška. Uzima sat sa nahtkasne i prinosi ga uvu da proveri nije li stao.

"Treba da se presvučeš", šapuće mi zaverenički. "Vreme je da se spremiš za školu."

Zatim polako, kako ne bi probudila Anu, ustaje iz kreveta, otvara ormar i daje mi da se presvučem. Neka prljava jesenja zora, vlažna i mrgodna, ulazi polako u našu sobu. Pomisao na ustajanje, na kišu, na školu deluje na mene porazno. To naglo buđenje iz sna, ta sramota kojom mi se san narugao i kojom mi se osvetio, još više me ubija. Odlazim s majkom u kuhinju i ona mi posipa iz lonca malo vode kojom trljam oči i nos. Sad mi je već bolje.

Prebrodio sam srećno prljavu, mlaku reku koja se prostire između sna i života.

U telo mi se uvlači neka životinjska toplota i već vidim sebe kako trčim bos do škole, kako ulazim i, prokisao i smrznut, sedam kraj peći, nemo, pun značaja zbog sažaljenja koje će izazvati moje bosc noge i moji prokisljeni dronjci. A posle, kada se osušim, i kada budem sedeo na svom mestu (noge mi se ne vide, a rumenilo iz ruku mi je odbeglo kao da sam navukao bele rukavice), ponovo ću zadobiti svoj oreol prvaka u razredu i sedeću s tom krunom, mudra držanja kao sova, dok će gospođa Rigo čitati najbolji zadatak (moj), glasom uzvišenim i raspevanim, a zatim će nastupiti u razredu tišina, dok gospođa Rigo ne bude došla k sebi od uzbuđenja i saopštila da će taj zadatak dati da se štampa u Dobrom pastiru, zbog njegove poučnosti i njegove nadahnutosti.

Čuo sam neki žagor pod prozorom i pomislih da su došli da ubiju mog oca.

A onda je violina dovela sve u sumnju i oslobodila me straha. Taj koji je svirao pod našim prozorom nije bio virtuoz, ali je, očigledno, bio zaljubljen u moju sestru Anu. Violina je imala glas skoro ljudski. Neko je, do ušiju zaljubljen u zvezde, u moju sestru Anu, pevao stidljivo, trudeći se da dâ svom glasu što veću muškost i dubinu. Ipak je to pevanje ličilo na šaputanje: Zašto je Gospod stvorio ljubav... Zašto su noći...

Onda Ana najzad pronađe šibice i ja je videh pri toj svetlosti, kao u magnovenju, kako stoji iza zavese, u belom. A kada se vratila i ponovo legla, začuh kako moja majka, dirnuta, skoro poslovično reče: "Ana, zapamti to jednom zauvek. Kada se nekom drži podoknica, onda treba zapaliti šibicu. To je znak otmene pažnje."

Smiren majčinim glasom, ja sam ponovo tonuo u san kao u šumu mirisa, kao u zelenu livadu.

Ujutro smo našli u prozoru grančicu jabukovog cveta, sličnu srebrnoj kruni, i dve-tri razbuktale crvene ruže. I još pre nego što nas je (sutradan u školi) pitala učiteljica: "Koji je to magarac gazio noćas po bašti", ja sam još ujutro, tako reći po mirisu, prepoznao cveće iz bašte gospođe Rigo, jer ja sam vezivao ruže, podsecao jorgovan.

Nisam hteo da kažem da je - sudeći po glasu - taj magarac što brsti ruže bio gospodin Fuks mlađi, obućar, zaljubljen kradom u moju sestru Anu.

Ana, reci, da li sam sve to izmislio?
(Cveće i mirise.)

Livada, u jesen

Otišli su cirkusanti, "atlete" i mečkari, jesen je na izmaku. Tu na Malom polju ili na Grofovom zapećku, kako ga još zovu, ostali su još samo tragovi njihovog boravka, utabano polje i zgažene trave. Nasred livade nalazi se jama, duboka skoro metar i jasno vidljiva među razgaženim krtičnjacima. Tu je

14

još nedavno bio zaboden šatorski jarbol, pri dnu širok i netesan, a pri vrhu tanak i vitak; na njemu barjak. Oko jame izrovano zemljište,

sasvim golo, nazire se ilovača izvučena iz dubine. Nije to ona jama od prošle ili preprošle godine, kako bi se moglo pomisliti. Jer cirkusi dolaze i odlaze, mali provincijski cirkusi sastavljeni od Cigana i mañioničara, od pelivana i "atleta", svake godine, s jeseni, kao poslednje slavije leta, kao neki smešni paganski praznik.

Ali to nikad nije ista družina niti isti šator, pa ni isti jarbol. Ona jama od prošle godine, ona u kojoj je tada bio zaboden stub šatora, sad se uopšte ne vidi i ne bi se moglo reći gde je bila, jer ta je jama već zarasla kao rana, samo još temeljitije - nije od nje ostao ni ožiljak; prekrile su je zemlja, trave, korovi. A i ova će uskoro nestati, podlokana kišom i zatrpana zemljom, zatim će je neko vreme skrivati sneg, a kad doñu prolećne mlake kiše i pljuskovi, zatrpaće je zemljom i pokriti travom, kao da je nikad nije ni bilo. I neće biti ni traga od jesenje svečanosti koja je ovde cvetala pod ružičastim šatrama.

I nigde više šarenog vašara, nigde pelivana, nigde kikota majmuna i barikanja tromih slonova. Cirkus je otišao, iznenadno kao što je i došao.

Jednog jutra, rano, pre izlaska sunca, mišićavi mladići u mornarskim majicama, koji su tu danima izvodili svoje veštine od kojih je svima zastajao dah, povadili su kočeve, poskidali žice i konopce, oborili ružičasti šator i gordi jarbol sa zastavom. Zatim su sve to spakovali hitro i umešno u svoje drvene kućice, slične velikim lañama. Onda su krenuli, tiho, kao da se kriju, točkovi kućica su škripali tužno, a kroz prozore, pored zamahnutih zavesa, moglo se videti kako posluju oko ručka čarobne žene-ribe, dok se iz dimnjaka dizao plavi dim, jedva vidljiv u jutarnjem plavetnilu neba. Životinje su rikale u kavezima, samo se slon vukao iza povorke, dostojanstveno i lenjo, hladeći se svojim golemim ušima.

Sada, tek dan-dva po odlasku cirkusa, polje još nosi sveže tragove svega onoga što se tu zbivalo. Po tom širokom prostoru, širem od kruga koji je pokrивao šator (po izgaženosti zemlje jasno se vide njegove granice), leže po zemlji još svetli poklopci pivskih flaša, razbacani bez reda, opervaženi po ivicama tankom čipkom, kao cvetovi, raskvašeni opušci cigareta, ogrizine jabuka, već zarñale koštice od voća, zgaženi fišeci od sladoleda, tragovi konja

i ljudi, sasušeni brabonjci cirkuskih zveri, kore hleba, listovi starih novina na kojima su sedeli gledaoci, istrgnute stranice iz fnačkih svezaka s crtežima, kutije od cigareta, od šibica, razvaljene kese od hartije po kojima šetaju mravi.

Na mestu gde je stajao stari kosmati cirkuski konj, "poni", zemlja je izrovana kopitima, trava iskorenjena, samo se još nañe pokoja vlat zgažene i izmuljane slame, sasvim potamnele. Malo dalje, vide se tragovi negdašnjeg šatora za majmune; četvrtasti plato, iz kojeg još vire, po uglovima, grubo tesani klinovi od hrastovine, s gornje strane oljušteni ušicama sekire. Mada je prošlo tek nekoliko dana od odlaska cirkusa, trave se već mestimice ispravljaju, kao zelene čelične opruge, naknadno, čudesno, kao da je tek sada sišlo s njih ljudsko stopalo ili konjsko kopito.

Izvan ovog utabanog polja, trave su guste, mirišljave, izmešane s kasnim poljskim cvećem, modrim i žutim, s napuklim zvončićima i svakojakim korovom koji buja pobjednički, daveći svojim pipcima, pri vrhu već zarñalim no ne manje snažnim, nežne stabljike cvetova i modrozelenih trava. Ovo je poslednji zamah trava, poslednji srk korenja. Bokvice su isturile svoje potamnele stabljike okićene grozdovima, lišće korova počelo je po ivicama da tamni i da se nabira, pretvarajući se pri vrhu u kandže koje prodiru jedna u drugu. Vodi se tu neka za oko nevidljiva borba, neko bujanje iz kojeg strče pobjedničke sablje korova i njihovi dugi pipci, a cveće, pogoñeno tom nezasitom navalom proždrljivih trava, buja poslednjom snagom, nekako preterano mirisno. Opijeni i poneseni tim mirisima, teškim i izmešanim, i tim bojama, zbunjujuće isprepletenim, pčele i insekti zuje bezglavo po tom mirišljavom razbojištu, sudaraju se sa zonzarama i osama, sa lažipčelama i leptirima. Poneki skakavac, podnadio i težak, i sam boje lista koji vene, proleti šumno preko livade, zatim padne, onako težak i trom, u gustu zapletenost bilja, kao divlji, zreli plod.

Tako izgleda livada, pusta jesenja livada posle vašara...

Odjednom, sa zapada, izranja iz trava moj otac, zamahujući visoko svojim štapom, i zastaje na samoj ivici utabanog polja, tamo gde je bio šator s majmunima. Sagnuvši se, on počinje svojim strogim i znalačkim pogledom da ispituje na cveću pogubni učinak jeseni. Onda mu se pogled zaustavlja na

parčetu zgužvane hartije koja sasvim strči iz ove botanike i odudara svojim bledim mrtvilom od bujne živosti jesenjeg zelenila. Prvo je dodirnu šiljkom svog štapa, kao što ptica dodiruje kljunom nepoznat plod, zatim se sagnu i raširi je, pa onako kratkovid, ne dižući je sa zemlje, poče da sriče sa nje gotska slova. Bila je to stranica istrgnuta iz nekog nemačkog kuvara kojim su se, bez sumnje, služili cirkusanti i "atlete", kako bi sačuvali gumenu elastič-

nost svog tela i čeličnu snagu svojih mišića: Umak od kiselice. Vrta glavom moj otac, s izrazom ljutnje i prezira, jer se, očigledno, ne slaže sa ovim nemačkim kuvarom, čija se besmislenost sada, u ovim ratnim danima, najtragičnije oseća. A moj otac ima oprobani recept za kiselicu koja se spravlja bez masti, samo s vodom i solju, naravno s dodatkom nekog aromatičnog bilja i začina, dostupnih svakom, no čija imena još čuva u tajnosti. Eto, zato se on sad mršti, zato nastavlja da čita s ironičnim osmehom na usnama. Zatim, ponesen tekstom, koji ga samo još više uverava u prednost njegovog načina, on okreće drugu stranu, ne obraćajući pažnju na već stvrdlu skramu ljudskog izmeta koji se nahvatao preko gotskih slova - dijagonalno. "He!" kliče moj otac, "eto vam, gospodo, vašeg milerama! Eto vam vašeg gotskog umaka!" I, zadovoljan zbog te male osvete, on se uspravlja, zatim jednim preciznim pokretom mačevaoca nabada tu stranicu na šiljak svog štapa, kako bi još neko vreme mogao da je ima uza se, kao podsetnik. Onda ponovo zakorači u visoke trave, stiskajući pod pazuhom svoj herbarijum (HERBARIUM

PANNONIENSIS), u kojemu su ležali, kao skupocene marke, presovani cvetovi i uzorci livadskog bilja: krasuljka, bogorodičine trave, žalfije, šafrana, Gypsophila peniculate...

Verenici

Bilo je to u vreme kada njegov otac još nije pio (zapravo između dva Velika Opijanja, kako je kasnije govorila njegova majka) i kada on, Andreas Sam, još nije služio kod seljaka. Bilo je to, dakle, druge ili treće godine rata; dečak nije imao više od osam, devet godina. Sedeo je u kolima opijen

mirisom tek sakupljenog sena i gledao kako sunce zalazi za horizont, crveno.

"Dobar dan, gos'n Sam", reče seljak i skide svoj masni šešir. To je bilo, dakle, u vreme kada gospodin Sam, to jest njegov otac, još nije pio.

Njegov otac skide svoj šešir s tvrdim obodom: "Dobro večer. Vidite, sunce već zalazi."

"Sutra će biti vetrovito", reče seljak. "Kada je na zapadu rumeno posle zalaska, znači biće vetrovito."

"Da, gospodine", reče njegov otac i nastavi da hoda za kolima koja su se tromo vukla. Dečak nije znao da li ga je otac primetio. Osećao je vrtoglavicu od sasušene divlje deteline i neku malaksalost. Odjednom zadrhta i zguri se u senu. Otac i gospodin Herman govorili su o njemu. Čuo je kada je njegov otac rekao: "Manite, postao je veliki mangup". Znao je da se ovo odnosilo na njega. Zato ništa nije progovorio, samo se još više zavukao u seno na kolima, skoro malaksao od guste opojnosti divlje deteline i kamilice.

"E, moj gospodine", reče seljak, "on će uskoro početi da trči za suknjama devojčica."

"Šta kažete?" reče njegov otac. "Uskoro?! On je, molim vas, pre neki dan učinio nešto tako da vam od sramote ne bih smeo reći."

Dečak je odjednom shvatio da otac zna za ono. Ali u svemu ga je najviše zbolelo to što ga je njegova majka izneverila. A bila mu je obećala da neće kazati ocu ništa. Ako se stvar ne ponovi.

"Kažem ja vama, gospodine..." reče seljak, no dečak je bio začepio uši rukama da ne čuje šta pričaju. Hvatala ga je nesvestica od sasušene kamilice i od - stida.

A evo kako je sve to bilo. Ta prokleta stvar zbog koje je sada morao da crveni. (Da ostanemo pri trećem licu. Posle toliko godina, Andreas možda i nisam ja.)

Igrali su se žmurke u dvorištu gospodina Saboa, Julijinog oca. To je bilo u subotu, posle škole. Dok je Farkaš brojao, krili su se zajedno, po parovima: Oto i Marika, Emika (Julijina sestra) i Oskar, Julija i Andi. On je već odavno bio zagrejan za Juliju. Išli su u isti razred i bili su najbolji Ćaci. On među dečacima, ona među devojčicama. Ona je imala lepši rukopis od njega i

odgovarala je brže, a on je lepše crtao i pisao bolje sastave.

Andi je često odlazio k njima, jer je njegova majka plela džempere od angorske vune za gospođu Sabo i njene kćeri. Zato je on često vraćao do njih, naročito zimi, da nešto pozajmi za jelo. Zastao bi na vratima i rekao: "Hvaljenisusimarija", i odmah dodavao: "Moja je mama zamolila gospođu Sabo da, ako imate i ako vam nije teško, da nam onda pozajmite kilo hleba.

Može i starog. Moja se mama unapred zahvaljuje i kaže da će idućeg leta da odradi sve ono što smo vam dužni." Onda bi uzimao hleb zavijen u laneni ubrus, zahvaljivao (još jednom), i odlazio trkom da obraduje svoju majku. Ali se nikad nije zadržavao u kući gospodina Saboa.

"Napisaću ti jedno pismo", reče on šapatom.

Ležali su u pojati, na slami. Iz dvorišta je dopirao do njih Farkašev promukli glas: pedespet, pedešes, pedesedam, pedesosam...

"Znam o čemu ćeš mi pisati", reče ona.

"Ne znaš", reče on.

"Znam."

Morali su da začute. Čuli su kako su zaškripala vrata na pojati.

"Eto nekog u slami", reče Farkaš.

Znali su da ih ne vidi. Onda je nastala tišina. Znali su i to da je Farkaš još tu i da osluškuje. Zatim su čuli njegove korake na šljunku ispred pojate.

Nije zatvorio vrata.

"Ne znaš", ponovi on.

"Znam", reče ona.

"Daću ti ga sutra u školi. Staviću ga u veronauku. Strana trinaesta."

"Zašto trinaesta?"

"Tako", reče on.

"Dobro", reče ona. "Ali znam šta će biti u tom pismu."

"Zakuni se da nećeš reći nikom."

"Dobro", reče ona. "Ali znam šta će biti u tom pismu."

"Ne znaš", reče on. "Kada pismo pročitaš, spali ga, a pepeo razduvaj."

"Zašto?" upita ona.

"Tako", reče on. "Da se ne bi moglo pročitati šta je pisalo."

"Već su ih sve pronašli", reče ona.

"Ti ideš prva", reče on. "I kaži da si bila u štali."

Ona skliznu niz slamu i potrča. Tek kad je čuo njen zvonki smeh na dnu dvorišta, i on se spusti niz slamu.

Idući krug, brojanica je ispala na njega.

No posle su se, kao po dogovoru, ponovo našli na istom mestu.

"Znam što će biti u onom pismu", ponovi ona. Imala je pletenice iste boje kao slama, prćast pegav nos i velika usta. Mirisala je na sasušenu divlju detelinu.

"Hoćeš li sada?" reče on. Jedva je mogao da izgovori. "Hoćeš li to sada?"

"Ja se bojim", reče ona.

"I ja", reče on.

"Zakuni se da nećeš reći nikom."

"Kunem se", reče on.

"Ja se bojim", ponovi ona.

Ležali su sasvim jedno uz drugo. Ona je zažmurila. On ju je poljubio.

Imala je rupicu na obrazu i pegav prćast nosić. Mirisala je na divlju detelinu.

"Ja se bojim", reče ona.

"I ja", reče on.

Jednom su se dugo zadržali u slami i Farkaš ih je zatekao.

"Andi i Julija su muž i žena", rekao je.

"Nije istina", reče Andi.

"Oni su muž i žena", ponovi Farkaš. "Oni su stalno zajedno."

"Izmeñu nas nema ništa", ciknu Julija.

"Zašto onda crveniš?" upita Farkaš. "Zašto onda crveni kad izmeñu njih nema ništa?"

Julija poče da plače i time izdade stvar. Posle je sve krenulo naopako.

Andi je bio jači od Farkaša i zato ga je ošamario.

Farkaš je otrčao i požalio se Ani, Andijevoj sestri.

Zato je Andi bio rešio da se ne vrati kući na večeru. Ni sutra na doručak.

Da se nikad više ne vrati kući. Preko leta će loviti ribu u reci, a zimi će ići od

20

sela do sela i pomagao seljacima. A kada skupi dosta novca, kupio čamac i otići će svome dedi, na Cetinje. Ili bilo gde. Postao gangster ili detektiv.

Svejedno.

Do mraka se krio na obali reke, onda je zahladnelo i on je počeo da drhti. Od hladnoće i od straha. Sada ga majka i Ana sigurno traže svuda po selu. Možda će mu majka umreti od žalosti ako se on ne vrati kući pre mraka.

Zato je rešio da odloži svoje putovanje i da dođe bliže selu. Čuo je Anin glas, koji ga je dozivao. Odazvao joj se.

"Dođi kući", reče Ana. No nije smela da priđe vrbaku u kojem se krio, jer je znala da on drži kamenicu u ruci. "Izađi, neću reći mami."

"Šta imaš da joj kažeš?" reče on.

"Neću joj reći da si Julijin verenik."

"Kaži mami da se ja nikad više neću vratiti kući", reče on, i oseti kako mu se steže srce od žalosti.

"Mama će plakati", reče ona.

"Zar si joj rekla?" upita on.

"Nisam", reče Ana. "Bogami, nisam."

"Ako joj ne budeš rekla ništa, neću ići u San-Francisko. Ni u Crnu Goru."

"Neću joj reći", ponovi Ana.

Uto stiže i njegova majka i počeo da ga doziva. Andreas obrisa oči, udahnu duboko i izađe iz skrovišta. Onda šapnu Ani: "Važi, samo nemoj reći ništa o onome."

Ali njegova bi majka uvek primetila kada je plakao.

"Zašto je plakao moj mali?" upita njegova majka.

"Nisam", reče on i ote mu se jedan uzdah kao posle plača.

Onda počeo da plače. Seti se kako bi bilo njegovoj majci da je pobeo u svet.

Ana je htela da mu pomogne: "Hteo je da beži opet u San-Francisko. Ili u Crnu Goru, dedi."

Sad je već morao da prizna da je plakao. I da kaže i zašto je plakao.

Naravno, ni za šta na svetu ne bi priznao da je postao Julijin verenik i da je spavao s njom u slami. Rekao je samo ono što se moralo reći: krio se u pojati

21

sa Julijom, a Farkaš ga je zbog toga zadirkivao. Onda ga je on odalamio. To je sve. Da su ga stavili na točak ili da su mu zapalili šibice pod noktima, ne bi od toga više priznao.

I bio je uveren da je njegova majka poverovala u to i da joj Ana nije ispričala ništa. Da je postao Julijin verenik i sve ostalo.

A sad, eto, upravo je shvatio da njegova majka sve zna, pa čak da je rekla to i ocu, jer inače zašto bi njegov otac rekao da je on (Andi) pre neki dan učinio nešto što se od sramote ne može ni reći?

I zato je sada začepio uši rukama i zažmurio, zato mu se činilo da će umreti od stida i žalosti. Bio je skoro malaksao od guste opojnosti divlje, tek sasušene deteline.

Kada je otvorio oči, video je kako njegov otac, onako visok, sa štapom u ruci, sa svojim tvrdim crnim šeširom, zaostaje za kolima i kako se ocrtava na purpurnom horizontu.

Zamak osvetljen suncem

Izgubila se Narandža, najlepša meňu kravama u selu. I on je mora naći po svaku cenu, makar tragao za njom cele noći. Gospodin Molnar ne bi mu to oprostio. Narandža je najbolja meňu kravama gospodina Molnara. Zato će morati da pretraži celu šumu, pa i dalje ako treba. Reći će Viragu da potera sa svojim i krave gospodina Molnara i neka mu kaže: "Narandža se izgubila. Kao da je u zemlju propala." I neka još kaže: "Andi moli gospodina Molnara da se ne ljuti na njega. On će sve učiniti da pronañe Narandžu, jer on zna da je Narandža steona i da je to najbolja krava u celom selu. Ali, eto, kao da je u zemlju propala." I neka još kaže: "Andi je poručio da ukoliko ne nañe Narandžu do sutra ujutro - neka ga ne čekaju. On će otići u svet, neće se više nikada vratiti u selo. Neka se gospodin Molnar ne ljuti." A gospoñi Sam, njegovoj majci, neka kaže da ne plače. "Andi je otišao u svet, jer je izgubio Narandžu." Samo neka to kaže oprezno, njegova bi mama mogla inače da umre, na mestu. Zato bolje neka kaže samo: "Andi je izgubio Narandžu. Neće

22

se vratiti dok je ne pronañe." Tako će reći Viragu. I on je njemu, Viragu, pomagao uvek kada bi mu se izgubila neka krava.

A šta će reći gospodinu Molnaru ako nañe Narandžu, pa je dotera kući kasno, u duboku noć, kao prošli put? Reći će mu kako je Narandža pasla tu u blizini sa ostalim kravama, pa je u jednom trenutku nestala, kao da je u zemlju propala.

"Da li ti uopšte čuvaš krave?" reći će mu gospodin Molnar. "Da li ti uopšte čuvaš krave, reci! Šta ti to zapravo radiš u šumi, a?"

"Ništa, gospodine Molnar", reći će mu. "Znam da je Narandža steona i nikad je ne puštam da se odvoji od ostalih krava. Ali, eto, kao da je bila u zemlju propala." Tako će mu reći, ako je bude našao.

U tom trenutku dečaku se učini da čuje kako negde u gustišu pucketa granje i on zastade, zadihan.

"Narandža! Narandža!"

Oslušnuo je, zaustavivši disanje.

Negde u daljini čuo se čobanski rog. On shvati da je u šumi već počeo da se hvata mrak, uskoro neće moći više da razabere stazu.

"Dingo", reče dečak, "gde je Narandža? Reci, gde je Narandža?"

Pas je stajao pred njim i gledao ga nemo.

"Dingo, šta ćemo da radimo?" reče dečak.

Dok je govorio psu, gledao mu je pravo u oči i pas ga je razumeo.

Zavrteo je repom i zacvileo, nakrivivši glavu.

"Ako ne nañemo Narandžu uskoro, nećemo se vraćati gospodinu Molnaru", nastavi dečak da razgovara sa psom, koji je išao ispred njega cvileći.

Išli su uskom zaraslom stazom u pravcu Carskog duba.

"A ti ćeš sa mnom", reče dečak. "Gospodin Berki se neće mnogo ljutiti što sam te poveo. On zna da si sa mnom i da ti neće ništa faliti. Zamisli kako bi bilo da ti mene ostaviš?" reče dečak. "Tek, vratiš se jednog dana i zalaješ pred kućom. Svi bi rekli: Andi se, izgleda, neće nikada više vratiti. Naravno, ne bi to rekli glasno pred mojom mamom i Anom. Samo bi svi tako pomislili kad bi se ti jednog dana vratio sam u selo."

23

Pas zastade i poče da njuši.

"Gospode", reče dečak, "pomoz mi da nañem Narandžu."

Dingo zacvile i dečak shvati da je to bio svež zečji trag ili lisičja jazbina.

Jedva je još mogao da vidi psa koji je cvileći išao kroz gustiš.

"Zato ćemo ti i ja zajedno u svet. Jer, zamisli, šta bi bilo da se ti vratiš sam, a moja mama i Ana i gospodin Berki i svi stoje pred tobom i pitaju te prekorno: Dingo, gde je Andi? Moja bi majka odmah prepoznala po tebi da sam ja mrtav, pa bi se srušila, a Ana bi počela da čupa kosu. Gospodin Berki, moj roñak, počeo bi da ih teši i rekao bi: Zaboga, gospoño Sam, ne budite ludi. Kakav je to dokaz, molim vas, da sa Andijem nije nešto u redu? Dingo se jednostavno vratio, jer je ogladneo, ili ga je Andri sam oterao. - Tako bi rekao gospodin Berki i ne bi se ljutio, jer bi i sam bio siguran da sam ja mrtav, ili da su me zarobili drumski razbojnici, ili me rastrgli vukovi ili me zarobila šumska vila. Ali on bi se pretvarao da mu ništa od toga nije palo na um, jer bi mu bilo žal moje mame i Ane... A šta bi on, zapravo, mislio o tebi, a? Tu pred svima ne bi ti ništa rekao, ali kada biste ostali nasamo, on bi te prezreo, možda bi ti čak pljunuo u njušku, zato što si me napustio. Ja znam da ti to ne bi nikad učinio, ali samo tako kažem. Sećaš li se one knjige Čovek, konj, pas, koju sam čitao prošle jeseni? Sigurno se sećaš, čitao sam je dok smo čuvali krave uz Rimski drum. Posle sam je pričao svima, i Viragu, i Laciki Tot i Beli Hermanu, svima. E, dobro, sećaš li se kako su bili verni jedni drugima, seti se samo. Ceo im Divlji Zapad nije mogao ništa... A ako bi nas napali vukovi? Ti možeš da se obračunaš bar sa dva. A ja?

Šta misliš, koliko vukova mogu da ubiju Andi i Dingo kada ostanu zajedno u šumi? A ako nas uhvate drumski razbojnici? Ti ćeš mi odvezati konopac dok oni spavaju. Posle ćemo već lako. Oni će biti na spavanju, a ja ću se domoći jednog pištolja. Ne, dva pištolja. U svaku ruku po jedan. Misliš li ti da ne znam da rukujem pištoljem? Ja mislim da ti u to ne sumnjaš. A posle ćemo ih odvesti u policiju. Oni će se čuditi i dugo će nas ispitivati. Posle će pozvati moju mamu i gospoñu Rigo, moju učiteljicu. Moja će majka biti jako uplašena, jer kada je zovu u policiju, to znači ili da sam ja nañen mrtav ili da sam učinio neki veliki prestup. A oni će joj čestitati i reći će joj da sam uhvatio

najopasniju i najkrvoločniju bandu drumskih razbojnika, za kojima je raspisana poternica i za kojima se godinama već uzaludno traga. Onda će joj predati nagradu. Ogromna suma. Da je tri dana i tri noći brojiš, ne bi je izbrojao. Ali toliku sumu ne daju u ruke deci, makar i razoružali najopasniju bandu drumskih razbojnika. Gospođa Rigo je tu da izbroji pare i da joj kažu kako je po zakonu dužna da opravda sve moje izostanke. A sutradan, u školi, reći će: Andi, ustani. Onda će Laci i Virag da pomisle kako će im učiteljica reći da idem i donesem iz bašte šibu kojom će me posle isprašiti. Umesto toga, ona će kazati: Deco, Andreas Sam, učenik naše škole, uhvatio je najopasniju bandu drumskih razbojnika. Naravno, reći će da mu je pomagao i njegov pas, zvani Dingo. A Julija Sabo će zaplakati od uzbuđenja kad se seti šta mi se sve moglo dogoditi."

Govorio je već glasno. Osim psa, nije bilo nikog ko bi ga mogao čuti. U

šumi je već bilo mračno, samo se iznad visokih grana drveća pomaljalo tamnoplavo nebo. Išao je kroz šiblje, za psom, zaklanjajući lice rukama.

Bosim je nogama gazio čas po mahovini, čas po svelom lišću, ili bi nagazio na suvarke koji su mu pucketali pod nogama. Govorio je glasno, jer je šuma odjednom počela da šumi hiljadama treptaja i dečaku se činilo da je sve zauvek izgubljeno. Nigde nije više čuo glas čobana, a daleko mukanje krava već je davno bilo zamrlo. Sada je već Virag sigurno oterao krave gospodina Molnara i već mu priča, onako kako mu padne na pamet, jer još nisu bili uspeli da se dogovore. Sigurno mu je ispričao sve najgore, izdao ga je. Kao što ga je izdao i prošle godine, kada je on, Andi, jahao na Zemički, pa je gospodin Molnar to doznao i zapretio mu da će ga otpustiti. Dakle, taj Virag je uzeo lepo i sve ispričao: kako su čuvali u Grofovskoj šumi, kako su naložili vatru i kako je on, Andi, pričao svima Kapetana Srebrnog zvona. Posle, kada su hteli da priteraju krave bliže, jer se sunce već bilo klonilo zapadu, a čobani iz Bakše i Čestrega već terali kući, onda je Andi primetio da mu nema Narandže. Sigurno će ga gospodin Molnar pitati i to - pre koliko je vremena, otprilike, Andi poslednji put pogledao gde su mu krave. A on će, taj smeteni Virag, Ciganin, reći da su se on i Bela Herman

dogovorili kako će tog dana Bela da čuva i svoje i Andijeve, to jest gospodin-Molnarove krave, a da će

25

Andi dovršiti Kapetana Srebrnog zvona i posle im ga ispričati. Eto, tako će reći Virag. Kada je Bela Herman rekao da mu nema Narandže, on je samo poslao psa da je potraži i nastavio odmah priču tamo gde je stao: kako je Meleskinja ušla u brodsku kabinu i rekla Alehandru Hijaventu da će se otrovati, iz ljubomore. Na dlanu je držala jednu malu belu pilulu, a oči su joj blistale sjajem Karipskog mora...

"A šta bismo uradili", reče dečak glasno, govoreći psu za čijim je cviljenjem išao skoro naslepo, "šta bismo uradili kada bi nas začarala šumska vila? Vidiš, dobro je što si ti sa mnom. Koliko je meni poznato, ni šumske vile ni veštice nemaju moć da začaraju pse. Zato bi ti, čim bismo ugledali zamak, zastao malo iza mene da vidiš šta će se sve dogoditi. Nemoj se čuditi, možda ćemo za koji minut ugledati takav zamak. Samo nemoj da se uplašiš. Ako to bude lep, starinski zamak, poput onog grofovskog, tamo iza Carskog duba, i ako bude osvetljen, onda je to zamak šumske vile. Misliš da ću pobeći? Ni po koju cenu. Možda je ona i Narandžu odvela samo radi toga da bih je tražio, pa da padnem u njene mreže. Kada je ugledam, praviću se da ne znam da je ona šumska vila. Samo ću je pozdraviti lepo, učtivo, i pitaću je: da nije gospoñica izvolela videti jednu steonu kravu boje narandže. Ona će se, to da znaš, samo smeškati da bi me zavela, i krenuće prema zamku, tobože postiñena. A znaš li kako ću je najsigurnije poznati? Biće sva u belom, kao u svili, samo nešto još finije i providnije. Jer vile se uvek oblače u belo. Ja ću onda da se pravim kao da ništa ne primećujem, samo ću lepo zahvaliti i nastaviću da idem dalje, ukoliko budem mogao. Ako se probudim, to je onda san. A ako se ne probudim, a ne budem mogao da idem - to znači da sam začaran. Onda ću ostati kod nje neko vreme, ti se nećeš ljutiti. Vратиćeš se i pokušaćeš da objasniš mojoj majci i gospodinu Berkiju da ja nisam mrtav -

začarala me šumska vila. Da ne brinu. Ja ću ostati tamo godinu dana, možda i dve. A znaš li, Dingo, koliko je to opasno? Za to se plaća glavom. Odatle još niko nije pobegao. Ili zato što im je bilo toliko lepo da im se u svesti izbrisala svaka druga uspomena, ili zato

što ih je sustigla kazna. Ali ja ću pobeći. Ja sam vešt. Ne znam još kako, ali ću pobeći. Zbog mame. Ona će znati da ja nisam mrtav i čekaće me. Samo ti, Dingo, nemoj ništa da se plašiš kada

26

budeš ugledao zamak, sav u svetlosti."

Onda se odjednom malo razdani. Ispred njih, kao da je u šumi buknuo požar. Dečak i pas zastadoše za trenutak.

"Našli smo ti Narandžu", reče Virag. "Doveli su je čobani iz Bakše. Prepoznali su je."

Nasred čistine, pri svetlosti zalaska, stajala je Narandža, rumena kao višnja.

"To je najlepša krava u selu", reče dečak. "Zato su je prepoznali."

Odjednom mu bi žao što su pronašli kravu. Setio se da bi Virag mogao ipak da sve ispriča gospodinu Molnaru. A možda bi u onom zamku ostao i cele tri godine.

Livada

Išao je obalom reke, ka Bakši. U vazduhu se osećao miris ozona pomešan s mirisom već prezrele zove. Sveži su se krtičnjaci crveneli kao kraste. Onda odjednom granu sunce. U travi planuše ljutići. Zamirisa kamilica, polje postade teško od obilja mirisa. Gledao je kako njegov pas grize jagorčevinu, dok mu se niz njušku cede zelene bale. Onda i on leže u travu potrbuške, kraj krtičnjaka koji se isparavao kao pogača. Grizao je zubima stručak još vlažne kiselice.

Bio je bosonog, u kratkim pantalonama od tamnoplavog lana. Između prstiju na rukama korile su mu se ranice od šuge.

(U to vreme još nisam ni pomišljao da ću ikada pisati priče, ali sam pomislio: "Gospode, kako sam nemoćan pred ovim cvećem!") A u džepu je stiskao dva miliona plavih ratnih novčanica, kojima je trebalo da plati sumpor u šipkama. Pred lekarevom kućom trzao se na lancu veliki bernardinac. Bio je besan od presitosti.

(Znao sam da ću morati da lažem: dva miliona, zapravo, ne vrede ništa.) "Šta je, momče?" upita lekar. Bio je u belom mantilu koji je mirisao na mentol-bombone.

27

On pruži ruku i raširi prste: "Šuga", reče dečak. (Sve to ne može trajati večno, mislio sam u sebi. Neka se lekar pozabavi mnome pola sata, plus put natrag, cela ova neprijatnost završiće se najdalje za jedan sat. Kroz jedan sat, kroz pola sata čak, vraćaću se obalom Kerke, a doktor, pretvaranje, laž i stid -

sve će to biti prošlost. Sve će mi to biti iza leña, kao rep u bernardinca. Sve će to biti prošlost. A nikad dotle nisam pravio razliku između ta dva vremena.

Tada sam, tog dana kod lekara, naučio: kada ti je mučno, treba da misliš o onome što dolazi posle. To je kao livada u povratku.) Lekar mu napisa recept, po navici, onda se predomisli i pocepa ga i dade mu dve šipke sumpora umotane u celofan. Dečak onda pokvasi grlo i vrati se sa livade kojom je već koračao u mislima: "Koliko vam dugujem, gospodine?"

"Koliko imaš novaca?" upita lekar.

"Dva miliona, gospodine", reče dečak.

(A već je išao livadom i odsecao štapom glave zvončića. Lekareva se vila i pas, i sve to već nalazilo iza njega. I da je hteo, nije mogao da to vreme ponovo dohvati - mogao bi se samo vrteti u krug kao pas koji hoće da dohvati svoj rep zubima.)

"A šta se može kupiti za dva miliona, mladiću?"

"Ne znam, gospodine."

(A znao je. Jedno jaje. Najviše toliko.) "Ništa", reče lekar.

(A on je već bio sasvim blizu svoje kuće. Bio je zapravo već na brvnu i gledao je na trenutak kako voda otiče, kao vreme.) Išao je, dakle, obalom reke ka selu. Išao je kao pobednik. U jednom je džepu stiskao dva miliona plavih ratnih novčanica, a u drugom dve šipke sumpora zavijene u celofan.

I već je video: Ana, njegova sestra, i njegova majka pred vratima. Ana krvari između prstiju.

Baciće šipke na sto i reći će: "Razmutiti u masti. Mazati uveče, pred spavanje."

Onda će za trenutak zaboraviti (namerno), pa će se prisetiti. Baciće

28
novčanice na sto:

"Ovo nije hteo da uzme", reći će. "To ništa ne vredi. I on zna da to ništa ne vredi."

Ali pre toga: stajće na brvnu i gledaće kako voda otiče.

Zamišljao je svoju majku kako muti sumpor u limenoj zdelici. Kao žumance. Doñe ti da ga pojedješ.

Vraćao se obalom reke ka selu. Pobednik nad vremenom, još uvek nemoćan pred cvećem i livadom.

Dok mu bistu kosu

"Andi, ostani posle časa", rekla je gospoña Rigo, njegova učiteljica. Nije kazala: Andreas Sam. Nego samo Andi... Znači opet će morati da joj očisti kokošarnik - ima već dva-tri meseca kako ga nije čistio.

I dok su svi lupali klupama, izlazeći, on je sedeo kao postiñen, i mislio je kako će ga gospoña Rigo pozvati posle posla da ga nahrani. Naravno, on će morati pre toga da se dobro umije. Da očisti drvčetom prljavštinu ispod nokata i da ispere usta.

Ali ne može da ne misli na ono što dolazi pre toga, pre umivanja.

Sasušeni kokošiji izmet hvata mu se za jezik i ulazi mu u pluća. Nozdrve mu se slepljuju od prašine. Mete i struže klečeći na kolenima. Kada više ne može da zadržava dah, podiže dva crepa sa krova i pomalja glavu. Njegova raščupana glava na dugom tankom vratu iznad kokošarnika liči na divlju pečurku. Pljuvačka mu je gusta i tamna kao svež kokošiji izmet.

Posle vraća na mesto crepove koje je pomerio i izlazi natraške, puzeći.

Kada oseti pod nogama prečagu na lestvicama, dohvata obema rukama stari lavor, napukao po ivicama i skoro bez emajla, napunjen vrškom stvrdnutim kokošijim izmetom boje pepela. Olinjalu kratku metlu naslanja u ugao klozeta u dnu dvorišta, a izmet prosipa u ružičnjak.

Jesen je, ruže se već krune. Bêle se popadale latice na suvom lišću.

Jedna jarkocrvena ruža bukti kao sunce na zalasku. Njen miris mu na

29

trenutak zapahne nozdrve i dečak je dodirne nosom. Ruža se namah raspada. Vazduh zamiriše na sušenu alevu papriku.

Sada se umiva u drvenom koritu pored šupe za drva. U početku voda je bistra i u njoj se bele oblaci. Kada se bolje nagne - vidi svoje lice. A dno je korita obloženo tamnozelenim baršunom.

Uranja glavu u korito.

Kokošije vaši plivaju po vodi.

A u ustima mu još uvek ukus pilećih bataka sa kojih nije dobro očerupano perje.

Posle kuca (ne zamišlja; kuca) na staklena vrata. Otvara mu Atila, sin gospoñe Rigo, njegov vršnjak. Dečak gazi po ćilimu bosim nogama - ćilim je kao dno korita, baršunast. Postavljaju mu večeru u kuhinji. Sto je prekriven kariranom mušemom koja miriše na zagorelo mleko. Na tanjiru čvarci, malo već sasušeni. U porcelanskoj beloј činiji - jabuke, rumene, i jedna narandža.

On je gladan, ali ne može da jede jer ga posmatraju. Prevrće u ustima masni zalogaj; premešta noge ispod stola. Ne vidi, ali zna - na betonu ostaje vlažan trag njegovih stopala. Biće mu krivo sutra, kad ogladni.

Zažmuri - narandža liči na ružu.

Ustaje i zahvaljuje najljubaznije.

Gospoña Rigo stavlja mu u kesu čvarke koje nije mogao da pojede. I još mu daje jednu jabuku koju on, zbunjen, stavlja u nedra.

Zažmuri - narandža liči na sunce pri zalasku.

A kod kuće, malo zatim: leži u krevetu potrbuške, go, samo mu glava viri ispod jorgana. Njegova majka i Ana, njegova sestra – bištu mu kosu. I šavove na košulji. I dok mu majka prebira po kosi, pucketajućí noktima, njega svladava san, nagao kao nesvestica. Dolazi mu, ko zna zašto, da zaplače. Ali nema snage ni za to. Oseća samo miris svoje kuće i svog jastuka i dolazi mu u svest ona crvena ruža što se raspala u ružičnjaku. Ta mu ruža za trenutak blesne u svesti takvom silinom da, stisnuvši oči kao od jake svetlosti, može da oseti njen miris - miris aleve paprike.

I to je poslednje što još može da jasno razabere. Taj iznenadni miris i sjaj. Taj rumeni blesak.

Još čuje samo kao iz velike daljine, odnekud iz ružičnjaka, glas svoje sestre Ane:

"Gle ti nje, gde se zavukla, prokletnica! Čak pod pazuhu. Mislila je da je tu neću pronaći!"

Priča o pečurkama

"Jednostavno, ovde ih niko nije tražio", reče dečak.

"Gospode", reče gospođa Sam ushićeno i izruči u travu šišarke.

Stajali su na proplanku, na samom izlazu iz Grofovske šume. Sunce je oblivalo crvenom svetlošću sasušeno lišće i borove iglice. Mirisalo je na trulo seno i na šumsku smolu.

"Ovde ih niko nije tražio", ponovi dečak.

Ali se niko nije pomerio s mesta. Stajali su i gledali kao zapanjeni. Svuda naokolo, po ivicama proplanka, rasle su velike pečurke, odozgo sjajne i mrke kao hlebovi.

"Kada smo ovuda prošli, nije ih bilo", reče Ana.

"Da", reče gospođa Sam poučno, "vrganji mogu da izrastu za svega nekoliko sati. Naročito posle kiše."

"Kad smo bili kod Carskog duba", reče dečak, "padala je kiša".

"Da", reče gospođa Sam, "sevalo je sa zapada. Mora da je pljusak tuda prošao."

"Imam utisak da je zemlja još vlažna", reče Ana i zagreba nogom sloj trulog lišća.

Ali se još niko nije pomerio da uzbere gljive. Stajali su i posmatrali ih.

Činilo im se da gledaju kako izrastaju tu pred njihovim očima. Kao da vide kako svrdlaju odnekud iz dubine, poput neke čudne gliste, zatim kako se nadima sloj trulog lišća. Onda se ispod zemlje pomalja mrka glatka kapa, kao testo koje se rumeni i nadolazi.

Prvo su ih brali pažljivo, otkopavajući pristima sloj vlažnog lišća koji je

31

zaklanjao koren. Zatim su odjednom, jer im se učinilo da bi mogao naići neko, počeli da ih grabe, da ih lome i trpaju u džak iz kojeg su izručili šišarke. Već su čitavu jesen krstarili šumom, skupljajući šišarke koje će ložiti zimi a jedva da su nekad našli po koju pečurku.

"Eto", reče dečak, "gospodin Molnar ustaje u tri i ide negde daleko, mislim čak do Kesthelja. Pečurke obično rastu u dubinama šuma."

"O ovome nemoj nikome da pričaš", kaže Ana s prekorom u glasu.

"Nemoj odmah da se izbrbljaš."

"Tako je", kaže gospođa Sam. "Našli smo ih iza Carskog duba. Tako ćemo reći."

"Gospodin Molnar kaže da svako ima svoje mesto gde bere vrganje", reče dečak. "I to nikom ne kazuje".

"Samo se bojim da ih neko ne otkrije", kaže Ana. "Ovo je sasvim pored puta. Dovoljno je da nekome svrati krava."

"Moraću da pitam gospođu Sabo kako se suše", reče gospođa Sam. "Da napravim zalihu za zimu."

"Samo se iseckaju, ovako, uzduž", reče dečak. "Zatim se suše na belom čaršavu. Gospoda Molnar ih suši na krovu."

"Na krovu?" kaže Ana sumnjičavo.

"Da, na krovu kokošarnika", reče dečak. "Prvo razastre čaršav, zatim razvije po njemu iseckane pečurke. Kada zađe sunce, ona ih pokupi. To je sve."

One najmanje nisu pobrali. Ostavili su ih da porastu.

"Dakle, nikom ni reči", ponovi gospođa Sam. "Našli smo ih iza Carskog duba, ako neko pita."

"Što se mene tiče", reče Ana, "ja se neću izbrbljati."

"Nekome je dovoljno da vidi pečurke pa da odmah zna gde su ubrane", reče dečak. "Samo ih pogleda i već sve zna."

"On to kaže zato", reče Ana, "što će se hvaliti pred gospodinom Molnarom i pred onim Ciganinom Viragom s kojim je počeo da se druži".

"Ne znam samo šta će mu taj Virag", reče gospođa Sam.

Išli su prečcem, preko vlažnih livada. Na zapadu, iza sela, dizali su se

32

rumeni oblaci. Gledali su u te oblake. I išli ćutke po vlažnoj travi. Džak je prvo nosila gospoda Sam. Zatim joj je pomagala Ana. Andi je išao ispred njih, rijući sveže krtičnjake svojim štapom od klena.

"Dobro večer, gospođo Sam", reče stari Horvat. "Danas smo bili vredni, a?"

"Dobro večer, gos'n Horvat", reče gospođa Sam i premesti džak na drugo rame.

Starac zabode šiljak svog štapa u pećurku koja se dokotrljala pred njegove noge.

"Gle", reče on, "čemu će vam ti otrovni vrganji?"

"Kako otrovni, gospodine Horvat?" upita dečak.

"Savetujem vam, gospođo Sam", reče seljak, "da to što pre bacite. I to ne na moju njivu, nego u reku, iza sela... Gospode, da nisam naišao na vreme, od ove bi čestite porodice ostao samo onaj ljudi otac!"

Gospođa Sam spusti džak na zemlju i htela nešto da kaže. No ne reče ništa. Samo cimnu dečaka za ruku i krenuše sve troje ka reci.

Mačke

U jorgovanu iza kuće dečak je pronašao četiri šlepa mačeta. Mada je po njihovom cviljenju shvatio da ih je neko odvojio od njihove majke, koja ih sada sigurno traži na drugom kraju sela, plaćući po krovovima, ipak se ponadao da će ih prisvojiti neka druga mačka, neka mačka usedelica, ili neka mačka nerotkinja ili bilo kakva mačka dobra srca.

Treba priznati: dečak je ušao u baštu da krade ribizle. Ležao je poleđuške ispod žbuna i razgrtao lišće. Crveni su grozdovi visili nad njegovom glavom kao minđuše. Pri dnu su bili poprskani sitnim kapljicama blata - sinoć je padala kiša. Ribizla se nalazila odmah uz živicu od jorgovana.

Mačkicama se učinilo, mada ga nisu mogle videti, da im se to bliži neki ogroman mačor. Nisu znale da dečak krade ribizle i da usput uhodi ptice.

Pištale su kao sasvim mala deca.

33

Dečak utrča u kuću i stavi u limenku malo hleba i mleka, zatim tutnu redom mačje njuškice u limenku. One su samo pištale bespomoćno, naprežući svoje krmeljive kapke.

To je bilo pred večer.

Ujutro rano, pre nego što je krenuo da istera krave gospodina Molnara, dakle vrlo rano, poñe u baštu iza kuće da proverí šta je s njegovim maćićima, nije li ih prekonoc usvojila neka maćka usedelica, neka maćka nerotkinja ili bilo kakva maćka dobra srca. Drhtali su na rosi, bez drugog znaka života.

Limenka je stajala kraj njih, nedirnutá. Samo je hleb bio nabubreo, upivši mleko.

"Nema pravde na svetu", reće dećak u sebi. "Ni meñu ljudima, ni meñu maćkama!"

Onda ugleda kraj sebe jedan velik kamen, podiže ga i spusti naglo.

Jedno maće ciknu kao gumena igraćka, a glava mu osta pod kamenom.

Samo su mu se šapice istezale i grćile. Meñu kandžama bi se tada pojavila ružićasta lepeza. Kada podiže kamen, on ugleda maćkinu glavu umrljanu krvlju i jedno zlatnozeleno oko ispod napuklih kapaka. Dećak ciknu i ponovo podiže kamen.

Bio mu je potreban ćitav sat dok ih je sve pobio.

(Videći ga tako zajapurenog i prestravljenog kako drhteći stoji pred njim, kao da mu je pozlilo, gospodin Molnar mu nije rekao ništa.) Sahranió ih je tek uveće, kraj živice od jorgovana. Zajedno s maćkama zakopao je i kamen. Nije stavio nikakav znak.

Kruške

Seljak se penje na drvo i otresa kruške koje šumno padaju u travu. One zrelije pucaju, i iz njih se izliva njihova tamna utroba boje zrelih smokava. Na njih se ustremljuju ose, opijene slaćcu. Seljanke, koje kiselo mirišu na znoj, lome kruške preplanulim rukama, tražeći manje zrele, soćnije.

Jedan dećak, koji je celo pre podne skupljao i vezivao klasje, prinosi

34

kruške nosu, zatim ih zagriže ili baca daleko od sebe da se ne bi sakupljale ose.

"Gle!" kaće gospoña Molnar, dećakova nova gazdarica, "ovaj mali Sam bira kruške, Bože mi prosti, kao pas, njuhom. Moraćemo da ga vodimo u lov, sa psima. Ionako imamo malo pasa..."

Konji

Dečak je ležao poleđuške na drvenom sanduku i zurio u oblake dima što su se vukli po tavanici. Iz dima bi se katkad pojavile crne masne grede s kojih se cedila čaň, sjajna i gusta. Iz limenog šporeta vetar bi u naletima isterivao pramenove dima, koji bi za trenutak zalepršali oko visokog tankog čunka, kao griva. Uljanica napunjena petrolejom i kolomazom probijala je zavesu od dima, pucketajući. Raskvašena ilovača zaudarala je na konjsku mokraču. (Tu su pre nekoliko godina bili smešteni konji.) Iako je prostorija bila prekopana, i nabijena nova kao vosak žuta ilovača, ipak je još zaudaralo. Vlaga se pela uz zemljane zidove i razjedala ih kao kiselina.

Napolju je padao sneg, a vetar bi kroz pukotine na prozoru i ispod vrata ubacivao pregršti igličastog kristala. U šporetu su cvrčale vlažne šišarke, kao pljuvačka na vrelim usnama.

"Kako ne crknete u ovom dimu!" reče vojnik trljajući oči zaslepljene dimom.

"Navikli smo", reče dečak. "Proširite ćebe ovde dole, biće vam toplije. A i dima je manje."

Vojnik, brkajlija-trećepozivac, prostre ćebe pored dečaka i uze da krpi raskvašeno sedlo. Dečak je ležao pored njega na tvrdom sanduku, zavijen u očev stari kaput. Drhtao je i, zatvorenih očiju, samo njuhom, oštrim kao u psa-pričara, u nekoj vrsti bolesnog polusna, pratio šta se oko njega zbiva. Miris nakisele konjske mokraće, miris vlažne ilovače, kao miris svežeg testa, truli miris petroleja, sveza struja šumske smole. Onda miris štale što ga unese vojnik. (To je bio jedan od konjušara koji im je bio dodeljen na kvartir.)

35

Odjednom začuše kako neko otresa sneg sa cipela pred vratima. To je bio drugi konjušar. Pomoli glavu kroz odškrinuta vrata i reče, kao da objavljuje pad Turskog carstva: "Sultan je pao!"

Dečak se uspravi naglo. Vojnik zabode krivu iglu u sedlo i žurno izañe.

Dečak za njim.

Plamen uljanice zaleprša po štali kao preplašena buljina.

Sultan je ležao na boku u tankoj strugotini, nepomično. Oči su mu bile tamnoljubičaste, bez zvezde u njima. Samo mu je na čelu još blistao srebrni polumesec.

"Sultane!" lupi ga vojnik po sapima. "Ne daj se, Sultane!"

Sultan je ležao ukočeno, kao svrgnuti spomenik.

Onda stariji vojnik reče: "A sutra će major da se dere na nas. 'Ajde ti dokaži sad njemu da nema sena. Ukradi - veli - izmisli, rodi ga. A kako da ga izmisliš, kako da ga rodiš, sunce li mu!... Ne sme, veli, da se krade, ali konji moraju da imaju sena.

Makar mi, veli, svi pocrkali. Odakle ti glava zna! Pa sad, eto, ubedi ti njega!"

Onda ritnu konja cokulom u rebra. Sultan samo zamahnu glavom, bespomoćno.

"I ova će za njim", reče mladi vojnik i udari Bulu cokulom u sapi. Kobila se zaljulja na svojim tankim nogama, ali se ne sruši.

"Ajd, ubedi sad ti njega!" reče brkajlija žalosno. "Rodi ga, veli, izmisli."

"Treba ih podupreti", reče mlađi vojnik. "Ne sme major da ih nañe ovako."

Onda donesoše na brzinu konope i prebaciše ih preko greda na tavanici, iznad kobile. Jedan su joj konop provukli iza prednjih nogu, oko trbuha, drugi ispred sapi. Onda zategoše konopce. Dečak je držao uljanicu, zaklanjajući plamen prozeblim prstima.

Za Sultanov spomenik morali su da pozovu nekoliko vojnika iz susedstva. Prebaciše opet konope preko greda, zatim ih provukoše ispod Sultanovog trbuha i iza prednjih nogu, kao malopre. Vojnici počеше da viču složno "Hu! - Hu! - Hu!" i konj se polako uspravljao, krut i zelen kao bronza.

36

Ujutro je dečak otrčao u štalu. (To je i pre nekad bila štala, a posle je služila za šupu, gde je njegova strina držala strugotinu za svoju veliku peć.) U

štali je bilo hladno, magla se bila uvukla pod tavanicu. Konji su lebdeli nad zemljom, kao spomenici u zimsko jutro. Glava Bule počivala je, kruta i opuštena na vratu, sasvim na zemlji i pisala je gubicom po strugotini jednu istu ravnu crtu - vetar ju je ljuljao tamo-

amo. Sultanova je glava ostala zakačena među visokim praznim prečkama, gde je stajala rukovet vlažnog sena, iznad jasala, odakle se belasao njegov ugasli polumesec.

Major je došao malo zatim, zadihan, crven u licu od besa i hladnoće.

Konjušari su stajali pred njim u snegu do kolena, u stavu mirno, podnaduli od nesanice. Major im zapreti prekim sudom. Pisar sastavi zapisnik, koji mu izdiktira civil-veterinar. Onda major ode sa svojim posilnim, psujući. Vojnici uñoše bez reči u štalu i popustiše konopce. Bula se sruši u tanku strugotinu.

Zatim svrgoše i Sultanov spomenik, kao u revoluciji.

"Crkni!" reče brkajlija. "Znao sam da ćeš crknuti!"

Stomak rage odjeknu kao bronza.

Vojnici onda natovariše mrcine na sanke i odvukoše ih na konjsko groblje. Sanke je vukla jedna raga na kojoj se moglo videti da će i sama uskoro dospeti tamo. Za sankama je tapkao jedan dečak žalosna srca (koga su zvali Andi) i jedan pas, koga su zvali Dingo.

Čovek koji je dolazio izdaleka

Tri dana i tri noći su prolazili vojnici ispred naše kuće. Možete li da zamislite koliko je to vojnika kada tri dana i tri noći prolaze ispred vaše kuće bez prestanka! Išli su peške i na kolima, na konjima i kamionima. Tri dana i tri noći. A ja sam celo to vreme stajao u zaklonu od jorgovana. Trećeg dana posle podne prošao je i poslednji vojnik. Bio je zaostao daleko iza svih. Glava mu je bila zavijena, a na ramenu je nosio papagaja. Tek kada je prošao, izvukao sam se iz jorgovana i izašao na ulicu. Ne biste mogli ni po čemu primetiti da su kroz selo tri dana prolazili vojnici. Osim, možda, po tišini.

37

Pomalo mi je već bilo krivo što nema nijednog vojnika da proñe kroz selo. Kada vam tri dana i tri noći prolaze vojnici ispred kuće, već počinjete da se privikavate na njih. Posle vam se sve čini tako pusto. Niko ne jaše konje, niko ne svira u harmoniku.

Onda ugledah na dnu sela kako se iz oblaka prašine pomaljaju neka kola i pomislih da opet nailazi vojska. No to su bila jedna jedina, smešna mala kola. U njih su bile upregnute dve mule

(zapravo mazge, kako će se kasnije videti). Prašina im je bila toliko izmenila boju da su ličile pre na dva miša nego na mule ili mazge. Na dva miša koja su izašla iz džaka sa brašnom.

Kako u selu nije bilo nikog ko bi u to vreme stajao na ulici i zurio u svakog ko naiđe, to se čovek obrati baš meni. Rekao mi je nešto na nekom stranom jeziku, no ja ga nisam baš najbolje razumeo. Znao sam samo to da kada jedan čovek i jedna žena dolaze iz daleka na tako malim kolima, da im je sigurno potrebna voda. Zato rekoh: "Sigurno dolazite iz daleka?"

Znao sam da će me razumeti. Otac mi je jednom objasnio da se dva čoveka koji govore različite jezike ipak mogu nekako sporazumeti ako su ljudi dobre volje i dobre pameti. U takvim prilikama treba samo govoriti polako i mudro, i ne treba, naravno, postavljati teška pitanja. Zato sam ja pitao sasvim polako i sasvim jednostavno da li dolaze iz daleka. Pri tom sam još pokazao rukom negde neodređeno, u pravcu odakle su došli. Time sam hteo da podvučem značenje svojih reči.

"Mladiću", reče čovek silazeći s kola, "neka ti je dovoljno to da dolazimo iz daleka i da nam se žuri. Zato reci gde možemo da napojimo ove mazge."

"A ja sam mislio da su to mule", rekoh.

"Mada najviše liče na miševe. A što se tiče vode, možete da svratite u naše dvorište."

Čovek onda uhvati mazgu za uvo i potera kola u naše dvorište. Ja utrčah u kuću i rekoh majci da je svratio k nama jedan čovek koji dolazi iz daleka i koji govori tako da se čovek može s njim lepo sporazumeti, mada je stranac. Onda uzeh kantu i donesoh vode s bunara, koji je bio na uglu. Kako se naši roñaci nisu bili vratili iz logora, to sam ja raspolagao dvorištem i

38

štalom. Rekoh, dakle, čoveku da može ispregnuti mazge.

Dok se on umivao (žena je i dalje sedela u kolima), pitao sam ga da nije, možda, usput sreo negde mog oca. Jer kada čovek dolazi iz daleka, sigurno sretne usput mnogo sveta. Rekao sam mu da je moj otac visok, pomalo pogrbljen, da nosi crni šešir sa tvrdim obodom, naočari sa gvozdenim okvirom i štap sa šiljkom. "Odveli su ga pre dve-tri godine", rekoh, "i od tada nemamo nikakvih vesti o njemu."

Čovek mi reče tada da je zaista sreo usput mnogo ljudi, jer kada čovek dolazi iz daleka, sretne mnogo sveta. "Bilo je među njima", reče on, "i takvih sa crnim šeširom i štapom, pa je, bez sumnje, neki od njih bio i tvoj otac."

"Išao je", reko, "pomalo smešno, jer je imao ravne tabane." I onda ga upitah nije li neki od tih ljudi koje je sreo sa crnim šeširom i štapom imao pomalo čudan hod.

"Možda je", reče čovek, "neki od tih ljudi koje sam sreo bio zaista dustabanlija. Kada čovek putuje mesecima, onda sretne sigurno i nekog ko ima smešan hod."

"Kada je otišao od kuće", reko, "imao je na sebi gerok i tamne pantalone sa svetlim štraftama. Kosu je češljao po sredini i imao je visoki okovratnik od kaučuka. Niste li sreli slučajno usput jednog takvog čoveka?"

"O", nasmeja se čovek - pomislivši valjda da sam neki veliki lažov ili šaljivčina - "zbilja sam sreo jednog takvog čoveka. Nosio je crni šešir sa tvrdim obodom, naočari sa gvozdanim okvirom, štap i sve ostalo. Imao je smešan hod i nosio je crni gerok i pantalone sa svetlim štraftama. Imao je visok okovratnik od kaučuka. Bilo je to", reče, "pre ravno četiri godine u Bukureštu. Taj je čovek bio, mladiću, japanski ministar teške industrije!"

39

Iz baršunastog albuma

|

...Na šumu se beše naglo spustio mrak. Moja je majka imala neko čudno predosećanje, neku nemirnu slutnju, pa nas povuče za ruku. Džak sa šišarkama teglili smo naizmenice, ne želeći da ispustimo tu bogatu berbu, tužnu berbu naše jeseni. Moja se majka nije bila prevarila. Čim smo dospeli nadomak sela, ugledasmo svetlo u kući naših roñaka: iza stakla se nazirala avetinjska svetlost-lutalica. Zadrhtasmo. Da li je moja majka želela njegov povratak? Da li mu njeno dobro srce beše sve oprostilo? Zacelo, jeste. Jer kada uñosmo u dvorište, ne bez sujevernog straha, i kad zakucasmo na vrata gospoñe Rebeke, moja majka ustuknu. Očekivala je, bez sumnje, da će u kući zateći našeg oca, da će naći na okupu svu njegovu

rodbinu, sad već izmirenu zajedničkim patnjama i križnim putem celog plemena. Ali u kući zatekosmo samo strinu Rebeku, i njen nam izgled ne uli poverenje. U prvi mah nismo mogli da dođemo do reči od zaprepašćenja. Gospode, kako se beše izmenila!

Od nekadašnje njene kosmatosti ne beše ni traga ni glasa, crna punña njene kose beše spala, fitilji njenih zulufa behu nagoreli, kao na plamenu. Stajala je sa teškim sedmokrakim svećnjakom u rukama, i mi videsmo s čuñenjem da je samo u jednom čiraku gorela bela stearinska sveća, dok ostali kraci behu prazni. Taj svećnjak s jednom jedinom upaljenom svećom beše tu, bez sumnje, zato da nam svojim ugašenim plamenom, svojom prazninom, ukaže na ono što će nam strina Rebeka i sama saopštiti (zatresla je svojom sasušenom glavom, sporo, dostojanstveno, s puno značenja, prvo levo, zatim desno, pa onda ponovo, još sporije): nema ga! Da li to beše čas olakšanja ili nemi očaj, koji nas beše obuzeo? Moj otac - mrtav! U svakom slučaju, ja sam prema njegovoj smrti ispoljio potpunu sumnju. Bio sam uveren da strina Rebeka ne govori istinu, mada su njen izgled i njeni pokreti glavom imali prizvuk neke tragičnosti. Svejedno, meni je sve to ličilo na veliku podvalu, na

40

želju gospoñe Rebeke da otpiše mog oca na najbezbolniji način - tim sporim mahanjem glave. Ona nam se unosila u lice (jer beše postala kratkovida), približavajući nam uz sam obraz plamen sveće, zatim je to svoje odrečno mahanje glavom ponovila za svakog ponaosob, i uvek s drugim prizvukom punim značenja: mojoj majci s nekom vrstom iskrenog sažaljenja, Ani sa pedagoškim prizvukom - sad oprezno, mala moja kuzino! - a meni s nekom potajnom zluradošću: tvoje će verovanje u njegovu besmrtnost uskoro biti sasvim oboreno, mali naduvenko; vreme će obesnažiti tvoju veru! Žmirkajući značajno, lukavo osmehnutih očiju, dok joj lice i usta behu skamenjeni, ona je dugo držala plamen sveće kraj mog obraza i, zagledana u moje zenice, mahala je levo-desno svojim velikim nosom. Da li je bilo još nekog značenja u njenoj pantomimi? Šta se još krilo u tim velikim crnim očima luñačkog sjaja?

Sve mi se čini da je taj zlobni prizvuk poticao iz želje da mi se saopšti činjenica da moj otac ne samo što nije umro kao heroj, s nekom besmrtinom rečenicom na usnama, koja će se pamtili i

navoditi kao primer filozofskog držanja i mudre hladnokrvnosti pred licem velike smrti, nego naprotiv, da je pred svojim dželatima... Oh, ne sumnjam. Začelo beše naslutio značenje opake igre u koju ga behu uvukli, i kad su ga stavili na levu stranu, među žene i decu, među bolesne i nesposobne za rad - (jer on je bio sve to istovremeno, veliki bolesnik i histerična žena, žena bremenita od neke večne i lažne gravidnosti kao od nekog golemog tumora, a bio je i dete, veliko dete svoga doba i svoga plemena, kao što je bio i nesposoban za rad, za svaki rad, fizički i umni podjednako, jer se krivulja njegove genijalnosti i njegove aktivnosti opasno izvijala i dospevala tako, u svojoj kružnoj putanji, do polazne tačke, do apsolutne nule, do svoje potpune negacije) - na levu stranu, dakle, od Boga i od života, on je za trenutak, ali samo za trenutak, bez sumnje pomislio da je to njegova podvala, njegov smisao za humor, njegovo snalaženje u komplikovanim životnim situacijama, no odmah zatim mora da je osetio, svojim crevima i svojom ludom glavom, da je stao na stranu smrti dobrovoljno, glupavo, da su mu, dakle, podvalili kao detetu... Zlobne oči gospođe Rebeke davale su mogućnost da se nasluti gorka i tragična istina: idući u toj koloni nevoljnika i bolesnika, meñ užasnutim ženama i prestravljenom decom, idući

41

s njima i uz njih, onako visok i pogrbljen, bez svojih naočara, i bez štapa, koje mu behu oduzeli, gegajući se nesigurnim koracima u toj koloni žrtvovanih, kao pastir meñ svojim stadom, kao rabin sa svojom pastvom, kao profesor na čelu svojih ñaka... ah, ne. Udarali su ga pendrecima i kundacima, on je jaukao i padao, žene su ga hrabrile i podizale, a on je, jaoj, plakao kao malo dete, dok se iz njega širio miris njegova tela, grozni zadah njegovih izdajničkih creva.

2

Od naših roñaka vratio se još samo moj stric Andrej, i on opaljen nekim čudnim suncem, nekom adskom svetlošću, koja je davala koži boju bolesne memljivosti - pogubni pečat nekog crnog sunca. On je doneo sa sobom pesme novih vremena, tužne logorske balade i rabinske naricaljke, koje je pevao u poluglasu, bez sluha, ili ih je svirao u okarinu, hukćući kao sova.

Dan-dva po povratku, on poče da prekopava štalu na onom mestu gde su nekad bili smešteni vojnički konji, čemu se beše uzaludno protivila strina Rebeka. Zemlja, koju je izbacivao iz dubine beše vlažna i zaudaraše na konjsku mokraču. Uskoro je u tom bunaru što ga je sam iskopao sasvim potonula glava mog strica Andreja, a glas mu je dopirao, dok je izdavao kratka nareñjenja strini Rebeki, kao iz grobnice. Na moje ogromno zaprepašćenje, nemalo zatim ugledah strinu Rebeku kako izvlači iz tog smrdljivog bunara svitak cica išaranog buktećim ružama, crvenim i plavim!

Slagala je kraj nogu tu svoju lovinu, te ruže što se behu upetljale u mrežu cica kao sjajne dubinske ribe. Kakav ulov! Ugledavši prve ruže, još retke i sitne, tek u pupoljku, tu sitnež plave ribe upetljanu u okca mreže, gde su ležale dugo te behu već počele da zaudaraju i da blede, moja strina poče da grabi cic nervozno, povlačeći ga s grozničavim naporom. O, nesreće! Ta ogromna bala, zakopana ovde uoči rata, zavijena u voštano platno i stavljena u tvrd sanduk, beše sasvim razjedena kiselim rastvorom konjske mokrače, koja je sve pretvorila u prah i pepeo - ruže su zaudarale kao trule, crknute ribe.

Sutradan je strina Rebeka pokušala da spase što se spasti može: svoju je golemu mrežu razastrla po plotu, u petostrukom sloju, računajući zacelo na blagotvorni uticaj sunca. Oko kuće bejaše, dakle, prekonoć nikla živica od

42

ruža-puzavica, kao oko starinskih zamkova, ali dvorište je zaudaralo na mokraču. Uzalud. Na cicu se samo jasno pokazao pogubni uticaj vremena i pomrčine, zemlje i ćilibarskog mlaza što su ga vojnički konji tokom ratnih godina upravljali u zemlju, koso, poput sunčevog zraka. Sa suzama u očima, strina Rebeka je pokušavala da spašava to svoje jedino bogatstvo, taj svoj skriveni rudnik, pa je

počela da iseca makazama parčiće platna, jedva duže od lakta, no na kraju je morala da baci sve na ņubre, jer se cic raspadao pod prstima kao paučina. Svu noć su ona i stric Andrej, krišom od seljaka, bacali te bofl-ruže na ņubrište, vilama. O, koliko je te noći palo groznih kletvi na teška oruđa ratnih konja, koliko opakih anatema, koliko blistavih i strašnih poreñenja.

3

Valjda pod uticajem našeg oca, uticajem čijim se pogubnim zamkama opirala sve dok je on bio živ, moja se majka počinje i sama zanositi mišlju da konstruiše mašinu za pletenje - od dasaka i od žica starih amrela. Mada je svoju rukotvornu veštinu bila dovela do savršenstva, jednako u brzini kao i u lepoti izrade, ostvarivši svojim iglama od paoka točkova bicikla čitavu malu manufakturu, dovoljnu da snabde ceo okrug svojim proizvodima, moja se majka spremala da svoju radionicu proširi tom rukotvornom mašinom za pletenje i da počne da snabdeva ne samo okrug nego i celu županiju. To će joj omogućiti da nas, Anu i mene, "povuče sa njiva", kako je govorila, i da nam vrati naše grañansko dostojanstvo. Na žalost, tu svoju ideju moja majka napušta, teška srca, već posle prvih, pripremnih radova - nije uspela da nañe stare amrele. Rad nastavlja, dakle, rukom, noću, uz petrolejku u kojoj još uvek gori ratni kolomaz pomešan s petrolejem i pastom za obuču, vitla svojim iglama sjajnim poput platine. Te dve igle... Kažem dve igle, a trebalo bi, zapravo, reći da su u taj pribor za pletenje ulazili i njeni prsti, sasvim ravnopravno, ne samo kao deo ruke i izvršioi volje nego i kao deo pribora za pletenje, kao igle; tu mislim, u prvom redu, na ispružene kažiprste, kojima su one dve metalne igle (i one pravljene njenom rukom) dodate samo kao dopuna. I ne znajući za to, moja majka beše ostvarila svoju mašinu za

43

pletenje: preko nežnog hrpta kažiprsta, tamo gde jednako teče meka nit, urezao se tanak kanal, kao pod oštrom, čeličnom žicom instrumenta. Iz tog tuceta zavitlanih igala, iz tog čudesnog rukopisa, ispredale bi se, poput bajke, duge bele stranice pletiva od angorske vune, i kada biste duhnuli u to pahuljasto paperje da bi se malo razmaklo, nazreli biste čudesne šare, poput onih sa istočnjačkih ćilimova. Tajna majčine veštine bila je prosta - ona se nikad nije ponavljala. Kada bi gospoña Fanika naručila isti onakav džemper kakav je gospoñice Marije, moja je majka, ne mogavši da dokazuje svoje razloge sitnoj sujeti seoskih lepotica, prihvatila narudžbinu bez primedbe, ali je na zadatu temu pravila novu varijaciju, samo na izgled sličnu uzoru, pa je, menjajući rukopis i šaru, stvarala jedan

sasvim nov stil, samo na izgled sličan prethodnom, tek toliko da se po njemu prepozna ruka majstora, njegov lični pečat, neponovljiv. Ona je to činila iz sasvim praktičnih razloga - njeni proizvodi, zbog prestiža firme, moraju biti unikati, dakle neponovljivi čak i za nju samu. Njena je radnja cvetala, ali ne zadugo. Seoske žene i ratne udovice, ponesene njenim primerom i iskrenim divljenjem (koje se, naravno, kako to obično biva, uskoro pretvorilo u zavist i ogovaranje), počele su i same da pletu za dugih zimskih večeri, s početka nevešto, a zatim sve spretnije, rukopis im postajao vrlo sličan njenom, savršena imitacija originala, ali imitacija, no dovoljno vešta e da bi neupućeni mogli videti razliku i uočiti svu bedu tih lažnih tvorevina bez tanane iskrenosti pravog nadahnuća i pravog doživljaja. U početku je moja majka pokušavala da se suprotstavi toj navali oponašanja time što je počela da menja svoj rukopis, da svojoj veštini daje oblik neprivlačne virtuoznosti koja obeshrabruje, ali uzalud. Njeno maj-storstvo, stečeno dugim besanim noćima, mukom i radom, pletenjem i nadahnućem, paranjem i rasparivanjem, razvlačilo se po seoskim radionicama, podražavano s bezočnošću. Uvidevši da su šarlatani u stanju da oponašaju virtuoznost majstora, ona je pribegla jednostavnosti, golotinji stila i izraza, ne propuštajući pri tom da u taj "glat" uplete neku tajanstvenu šaru, mističnu ružu nadahnuća i pečat majstora. Uzaman. Lažne su ruže počele da se pojavljuju u angorskom pletivu na istom onom mestu gde i njene i, mada veštačke, neupućeni nisu znali da ih razlikuju od pravih. (A trebalo je

44

samo zaviriti u naličje majčinog pletiva, tamo gde beše utisnut simetrični negativ njene rukotvorine, pa videti, po čvorićima i vezama, po sitnom korenju pletiva, koliko je truda bilo potrebno da se iz tih rasparanih niti, iz otpadaka i kratkih končića napravi lice pletiva, gde talog i tvoračke zavrzlake ne behu vidljive, nego je sve delovalo čisto i lako, kao pravljeno od jedne jedine niti, u jednom jedinom zamahu.) Najzad je moja majka, posle teških iskušenja i nesаница, digla ruke od svega i ponovo izišla na njive da pabirči - beže ostala bez ijedne narudžbine.

4

Ulazimo u voz sa svojim smešnim prtljagom, vučemo sa sobom čergu svoga lutalaštva, žalosnu prćiju mog detinjstva. Naš istorijski kofer, sad već oguljen i s kopčama koje svaki čas popuštaju sa zarñalim praskom, kao stari pištolji-kremenjače, isplovio je iz potopa sam i pust, kao mrtvački sanduk. U

njemu sad leže samo žalosni ostaci mog oca, kao u urni pepeo: njegove fotografije i dokumenta. Tu su još i njegova krštenica i školska svedočanstva, te neverovatne tore ispisane kaligrafskim rukopisom neke daleke prošlosti, skoro mitske, dragocena svedočanstva mrtvog pesnika, istorijski arhiv njegove boljke: prepisi sudskih parnica, papiri Fabrike četkarskih proizvoda u Subotici (koju je on doveo do bankrotstva), dekreti, rešenja o postavljanju, unapreñenja za šefa staničnih postaja, zatim dva njegova pisma - "Veliko i Malo zaveštanje" - kao i otpusnice iz bolnice u Kovinu...

Kakvom sam tada bio mišlju voñen kad sam tu čudesnu arhivu prokrijumčario u naš kofer, krišom od svoje majke? To beše, bez sumnje, rana svest o tome da će to biti jedina prćija mog detinjstva, jedini materijalni dokaz da sam nekad bio i da je nekad bio moj otac. Jer bez svega toga, bez tih rukopisa i bez tih fotografija, ja bih danas zacelo bio uveren da sve to nije postojalo, da je sve to jedna naknadna, sanjana priča, koju sam izmislio sebi za utehu. Lik mog oca bi se izbrisao iz sećanja, kao i toliki drugi, i kad bih pružio ruku, dohvatio bih prazninu. Mislio bih da sanjam.

Tu porodičnu arhivu, koju sam probrao tada pred odlazak, a po svojim sopstvenim merilima, sad vidim - pouzdanim, prokrijumčario sam u kofer

45

zajedno sa svojim ñačkim sveskama i knjigama, odabranim: od svezaka sam poneo samo dve, one sa svojim školskim sastavima, a od knjiga ñačku Bibliju, Mali katehizis, vrtlarski priručnik za drugi razred, Mein zweites deutsches Buch od gospoñe Lujze Haugseth Lamacs, Hodočašće dečjih srdaca, koje je, na osnovu crkvene pesmarice, sastavio Dr Carolus Gigler, censor dioecesanus. Tu je još bio i jedan od mojih najdražih romana iz petparačke serije, Kapetan Srebrnog zvona, i, najzad i pre svega, kao kruna tog arhiva,

Jugoslovenski zemaljski i internacionalni KONDUKTER, autobuski, brodarski, železnički i avionski, iz 1938. godine, čiji je glavni urednik bio moj otac (i koji će doživeti svoju ponovnu afirmaciju i svoju čudesnu metamorfozu, svoje uzašašće, u jednoj od mojih knjiga). Taj sam kondukter stavio među svoje stvari, među moje knjige, kao dragoceno nasleđe.

5

Međ retkim dokumentima mog detinjstva nalazi se i jedna knjižica, zelena poput lista, i ne veća od njega - danas već i ona požutela kao list.

Pored dve metalne kopče stavljene u prevoje, u prepone listova, na nju je naknadno dodata još jedna kopča koja skrozira tanku sveščiću, od korica do korica. Tu sam kopču stavio ja, svojeručno, probivši prethodno stranice pomoću majčine pletaće igle, jer sam bio iscepio jedan od listova, čime su parne stranice izgubile svoju ravnotežu, i jedna, jedna od prvih, ostala da landara, na moj velik užas. Mislim da je fatalna greška bila napravljena time što sam za razlog izostanka upisao u tu kontrolnu knjižicu, po savetu svoje majke, nešto što mi se nije činilo dovoljno ubedljivim, neku bolest, magareći kašalj, boginje ili slično, a meni se više sviñala gola-golcata ponižavajuća istina, (stvar koju sam, barem u književnosti, i do dana današnjeg sačuvao).

Posle izvoda iz strogog disciplinskog pravilnika, koji laskavim rećima poziva profesore i roditelje na saradnju i uzajamno poštovanje ("Molimo cenj.

roditelje da gospodu profesore u poseti prime s blagonaklonošću"), knjižica se završava opomenom da je ućenik dužan da knjižicu saćuva u ćistom stanju sve do kraja školske godine (otud moj strah zbog iscepane stranice) i da upisane primedbe mora da pokaže još istog dana "onima kojih se to tiće". Na

46

sledećoj strani - mesta za potpise. Kod imena majke: udova Eduarda Sama.

Kod imena oca - duga, talasasta linija: pusto more. Tu je liniju, kao i krivotvoreni potpis moje majke, upisala Ana, moja sestra. Linija ide dužinom cele crte, zatalasana, zatim se, pri kraju, uspinje i lomi. U toj jednoj jedinoj krivulji, nemirnoj i zupćastoj, tek sa po kojim blagim talasanjem, a pri kraju sasvim neurastenićnoj i izlomljenjoj, ćitamo liniju života našeg oca, njegov vrludav korak i pad, njegov hropac: pomahnitali kardiogram, rukopis njegova srca!

6

O čemu još govore njeni paragrafi, prazne rubrike koje je ispisivala nevidljivim mastilom mašta dečaka? One samo postavljaju prosta pitanja o učenikovom vremenu, o njegovom rasporedu, o onom u školi i onom izvan škole: šta uči? ko ga uči? kad ima časove? koje jezike? Tu, u tim upitnicima, u tim pitanjima bez odgovora, posejano je seme nostalgije za znanjem, gorka zavist, seme potajnih snova i detinjih ambicija. U tim shematičnim pitanjima (klavir? violina?) nalazi se slutnja jednog sveta meni nedostupnog, nepoznatog. Iz te knjižice, iz njenih rubrika, sličnih belim staklenim vratima, pomalaju se učtiva lica domaćih učitelja i guvernanti, svetli saloni i spokoj popodnevnih sati kad zazvoni zvonce na vratima, i u učenikovu sobu ulazi bleđa guvernanta (od 4 do 6) sa božanskim bonjour na usnama, pa se u sobu zajedno sa njom useli slutnja jednog sveta koji je sad još u šiframa, no čije tajne ključeve nosi ona, pod jezikom kao medaljon, a značenje šifri polako se pomalja. Nemalo zatim (hajde da sanjarimo!) opet zvoni zvonce na vratima, zvonkije i lepše, jer pred vratima je gospodin profesor klavira, gle, već prebira po klavijaturi dugim belim prstima, kaplju etide, prodiru iz dečje sobe sa spuštenim zavesama. A zatim? Zatim dolazi profesor... ne; profesorka! Uz njen tanak struk bolje pristaju otmeni oblici violine, njoj se ne stvara podvoljak kad nasloni svoju tužnu glavu na instrument. (Ne, sad više ne žalim za tim. Zacelo bejaše lepše i korisnije - i tu reč pišem sa zebnjom -

gaziti u hladna jesenja popodneva bosim nogama toplu kravlju balegu.) Sa smislom za istinu i verujući u otmenost patnje, upisujem u tu svoju knjižicu, u

47

rubriku razlog izostanka - nedostatak obuće (13. februar 1944), a za peti, četrnaesti i dvadeset četvrti februar - mećava...

7

Ali zašto smo vukli sa sobom te "dunje", te grozne bale uvijene u pakpapier i stegnute kanapima? Zašto smo ih vukli sa sobom, ta moja se majka s lakoćom rastajala i od vrednijih stvari (kao od svoje singerice svojedobno) nego što su bile te ukiseljene perine, vlažne i grumuljičave, sa zadahom buñi, i iz kojih se cedilo sitno paperje i lepilo po kosi i po odeći, kao prljav vlažan sneg. Kroz proreñeno sito tankog cica pomaljali su se, pored paperjastih pahuljica, još i oštri, rožnati šiljci tamnog perja peradi, vukući za sobom ufitiljena i slepljena krilca. Nije bilo teško uočiti, po tamnoj boji bez preлива i sjaja, rñastoriñoj i crnoj, da je i to perje bilo lažno, kao što su i perine bile lažne i neudobne, jer osim neznatne količine nekad čistog paperja tovnih panonskih gusaka, one su bile ispunjene tvrdim nečijanim perjem kokošaka, meñu kojima pomori behu tako česti. Bez sumnje, moja je majka znala za tu podvalu koja se bila uvukla u naše snove i naše nesanice, ali za nju su te perine značile isto toliko mnogo, što znači sve, koliko za mene relikvije moga detinjstva: očeva dokumenta i moje knjige. Za nju su te ofucane "dunje" bile simbol našega detinjstva i njene ljubavi za nas, uspomene onih idiličnih večernjih sati kada bi nam te perine, tada još nove i s navlakama od batista, podavijala pod leda i pod noge, udarajući po tom golemom kiselom testu svojim raširenim dlanom, dok su nam se ispod njih pomaljale samo kudrave kose i rumeni vrhovi noseva...

Ne verujem da je mojoj majci mogla da izmakne grozna činjenica koje ja tada još nisam bio svestan: da su te perine, ispunjene lažnim guščijim perjem, samo nastavak, možda poslednje poglavlje, one lutalačke, ahasvere istorije koju je započeo moj otac, zapravo još njegovi preci, trgovci guščijim perjem, a koji su dospeli tu negde iz dalekog mraka istorije - teško, nasledno breme koje smo mi još jednako vukli, besmisleno.

48

Dečak i pas

Pas koji govori

Rođen sam, po pričanju moje majke, iz jedne njene lakomislene avanture, koja joj je donela sedmoro dece i mnogo bede. Dva moja brata i jedna sestra umrli su odmah po rođenju. A ja sam progledao u kući gospođe Albine Kniper, seoske babice, u godinama rata, početkom jeseni. I moja majka i gospođa Albina mnogo su se brinule za mene, hranile me i tetošile.

Korpa mi je bila obložena krpama i perjem, kao gnezdo kakve ptice. Majka me poučavala životu: kako se maše repom, kako se pokazuju očnjaci, kako se čisti krmelj iz očiju i kako se teraju dosadne muve. Tu smo uvežbavali među sobom i osnovne zahvate napada i odbrane. Bila je to lepa i bezopasna igra.

Nasrtali smo jedni na druge kao seoski džukci, ali smo očnjake prekrivali velurom, a kandže smo držali u šapama, kao kame u futrolji.

Ali jednog dana odvojiše me od majke, i zapravo tada počinje moj pasji život. (Ovo "pasji" nemojte da shvatite pogrešno, ne žalim se na život. Nego kažem prosto: moj život.) Kada je gospodin Berki (tako se zvao moj budući gazda i gospodar) platio gospođi Kniper, još nije bilo odlučeno koje će od nas da poñe s njim, a ja sam malo razumeo od svega toga što se zbivalo oko nas. Sećam se samo da je majka bila vrlo tužna i da je celo vreme plakala. Tek sam mnogo kasnije shvatio zašto se nije opirala i zašto nije ništa preduzela. To je sve ona radila, u stvari, za moje dobro. Ko zna kakva bi me sudbina zadesila da me gospodin Berki nije uzeo tada. Od nas četvoro preostalih, samo nas je dvoje ostalo u životu. Ja i moj brat. Njega su prodali u drugo selo nekom lovcu. A moje dve sestre zadesila je tužna sudbina: gospođa Kniper im je vezala kamen oko vrata i bacila ih u nabujalu reku. Gospođa Kniper je i sama bila žalosna, i znam da bi im se smilovala da nisu bile teške ratne godine, makar zbog moje majke. Jer gospođa Kniper je volela životinje, čak i one kenjkave mačke, no šta ćete, a la guerre comme a la guerre, kako bi rekao onaj veliki ljubitelj životinja, Lafonten. Od velikog bola, moja je majka sasvim poremetila umom.

Danima ništa nije jela, samo je plakala i naricala, jurila po dvorištu i po selu,

zavirivala u svaki budžak. Onda joj je jednog dana rekla gospođa Kniper: "Lolo" (tako se zvala moja majka), "morala sam! Oprosti, Lolo, morala sam!"

Moja je majka ležala ispred nje, načulivši uši da bi dobro čula sve što joj kaže gospođa Kniper, i gledala ju je tako tužno, očiju punih suza, da se i stara gospoda Kniper rasplakala: "Nemoj, Lolo, nemoj da me gledaš tako. Morala sam. Znaš i sama kako teško izlazimo nakraj." - No moja je majka i dalje gledala gospođu Kniper pravo u oči, izbezumljena od bola.

"Nemoj, Lolo, nemoj da me gledaš tako", reče gospođa Kniper. "Bacila sam ih u reku!"

Onda je moja majka shvatila da su se njene sumnje obistinile, vrisnula je i poletela ka obali. Jurila je, jurila nizvodno, cvileći kao pas, bože mi prosti, kao čovek. Našla je moje sestre u plićaku, nasukane, u ataru drugog sela, zakačene o vrbu, s kamenom oko vrata.

Vratila se moja majka pred večer, samo da umre kraj mene.

Ležao sam na verandi gospodina Berkija, mog novog gazde, i razmišljao o sudbini, o svojoj nesrećnoj majci, o svojoj braći i sestrama, o gospođi Kniper, o životu uopšte. Razmišljao sam i cvileo, više od tuge nego od zime.

Tada se pojavi jedan dečak i počeo da me miluje i da me greje u rukama, kao da sam, ne daj bože, vrabac, a ne pas. Onda mi se zagleda u lice i počeo da se smeje.

"Ana, Ana", reče on. "Dođi da vidiš nešto. Vrapčić!"

"Baš je sladak", reče Ana i uštinu me za obraz.

"Ovaj me pas na nekog podseća", reče dečak. "Bogami, jako liči na nekog."

"Zbilja", reče Ana, njegova sestra, "na koga li me podseća?"

"I tebe?" reče dečak.

"To je da čovek umre od smeha", reče njegova sestra.

"Zbilja, to je da crkneš od smeha", reče dečak.

Držao me jednako na dlanu, kao vrapca.

"Znam na koga liči", reče dečakova sestra.

"Reci, Ana, na koga?" reče dečak. "Molim te, reci mi. Podseti me."

"Seti se", reče Ana. "Hajde, seti se sam."

"Molim te, reci mi", reče dečak. "Ne mogu da se setim. Samo znam da me ovaj pas... to je, zbilja, da crkneš od smeha."

"Na staru ženu", reče Ana.

"Na gospoñu Kniper, babicu!" reče dečak.

"To je da crkneš od smeha", reče njegova sestra. "Pljunuta gospoña Kniper!"

Tako sam počeo i sam da sumnjam u svoju sličnost sa gospoñom Kniper, mada ja, iskreno, ne nalazim da sam bio imalo nalik na nju. Možda nam je samo tuga davala isti izraz lica, jer gospoña Kniper je bila veoma nesrećna zbog onoga što je bila počinila, a ja sam tugovao za svojim. A što se tiče sličnosti, mogu vam reći da sam bio nalik na svoju majku. Iste krupne tamne oči, modrosive, kao šljiva, iste uši, zašiljene i pri vrhu malo povijene.

Možda sam jedino svoj stas nasledio od svog (nepoznatog) oca, jer sam se kasnije razvio u vitku psinu dugih nogu, kakve moja majka, ako se dobro sećam, nije imala. Od majke sam nasledio još i boju dlake, žutoriñu, i većinu osobina: preosetljivost, pokornost, trpljenje, vernost, odanost, nervozu, kao i izvesnu lenjost i lakomislenost.

Jedan pas kao što sam ja nema neku uzbudljivu istoriju o kojoj bi se moglo mnogo govoriti. Ja sam imao dosta srećnu mladost (ne govoreći, naravno, o rastanku sa svojom porodicom), iako sam živeo u ratno vreme.

Možda upravo zato. Objasniću vam na šta mislim. Rat odnosi ljude, uskraćuje im nežnost, rat unosi u ljude strah, čini ih nepoverljivim. U takvim uslovima, jedan pas, veran pas kao što sam ja, mnogo znači. Ako niste dete i niste preosetljivi, njega možete voleti bez očajanja, bez straha da ćete poludeti, da ćete umreti od bola ukoliko vam ga rat uzme, možete ga voleti a da ne činite sebi nikakve ustupke, možete mu se slobodno ispovedati, bez straha da će odati vaše tajne i skrivene želje. U ratna vremena psu je teško samo dok mu ne izrastu očnjaci. (Zato su nastradale moje sestre, pokoj im duši.) A za jednog odraslog, za jednog jakog psa, rat je blagodet. Tada vladaju pomori meñ stokom, ginu konji, a vojske zatrpavaju mrcine tek toliko da ne vire iznad zemlje. Ionako će ih, vele, razneti psi i Cigani.

Koga još može da interesuje moja biografija, kad nisam bio ni čuveni lovac (nego sasvim prosečan), ni proslavljeni trkač, kada ne samo što nemam plemićko poreklo s pedigreom nego sam čak, po svemu sudeći, vanbračno dete, kopile dakle, a nisam se proslavio ni na bojnopolju, nisu mi podigli za života spomenik i nisam nikad dobio neko odlikovanje od Crvenog krsta ili od bilo koga. Ja sam, dakle, običan pas i moja je sudbina prosečna. Ono što me u neku ruku čini izuzetnim, to je moja sposobnost da govorim. A do mislosti govora uzdigla me ljubav jednog dečaka, mogao bih reći nesrećna ljubav.

Jednog se jutro pojavi gospodin Berki, moj novi gazda, i reče: "Andi, kako ti se dopada ovaj pas?"

"Kao bog!" reče dečak. (Voleo je da preteruje.) "A kako će se zvati?"

"Dingo," reče gospodin Berki moje ime.

"Dingo?" reče dečak. "To mi se ime ne sviđa. Voleo bih da mi gospodin Berki objasni šta to znači."

"Australijski divlji pas", reče gospodin Berki.

"To mi se ime jako sviđa", reče tada dečak.

Iako mi je zvanično gazda bio gospodin Berki, ja sam ipak, dušom i telom, pripadao dečaku. Od svih ljudi na svetu s njim sam se najbolje slagao i najbolje sporazumevao. Mislim da su tome doprinele, osim njegovih godina, i neke naše zajedničke osobine. Verujem da ne grešim dušu ako kažem da smo on i ja bili po mnogo čemu slični: po lenjosti, po razuzdanosti, po odanosti, po želji za avanturom. Mislim da ne grešim ako kažem i to da je taj dečak imao u sebi nečeg psećeg: što se tiče njegovog njuha i njegove preosetljivosti na mirise, siguran sam da ne grešim. Usamljenost i tuga spojiše naše živote. Njegova tuga za ocem i moja tuga za roditeljima stvoriše među nama neku vrstu prijateljstva zasnovanog na srodnosti. Kako sam počeo naglo da rastem i da stičem ugled među seoskim džukcima, kao mudar i učen pas svog malog mudrog gospodara, dečak je postajao sve manje usamljen, sve ponosniji na mene i sve odvažniji. Jer ja sam ga oslobodio ne samo njegovog

urošnog straha od pasa (od te je iste boljke bolovao i njegov otac), nego je i uopšte postao hrabriji, jer je znao da u meni ima sigurnog i
52

odanog zaštitnika. Zauzvrat, on me naučio raznim korisnim veštinama koje izazivaju poštovanje. Umeo sam da doteram zalutale krave, da otkopavam krtičnjake (to iz pustog zadovoljstva, kako bismo prekratili vreme), da jurim zečeve, da otkrivam lisičje jazbine i gnezda barskih ptica, da lovim divlje patke, žabe, leptire, zmije. Čak sam naučio od dečaka da razgovaram sa njim u časovima usamljenosti! Sećam se, jednom, kada nam se bila izgubila krava Narandža, zamalo nismo pobegli u svet. Dečak mi je usput poverio teške i odgovorne zadatke. Jedna je njegova poruka bila tolika da sam ličio sebi pre na goluba-pismonošu nego na psa. Čim bismo bili jako nesrećni, odmah smo kovali plan da bežimo u svet. A nismo, eto, dospeli nikad dalje od trećeg atara. Dečak je znao katkad da mi priča priče ili da mi ih čita. Mislim da ne preterujem ako kažem da sam već bio naučio napamet onaj roman Čovek, konj, pas, što ga je dečak toliko puta pričao čobanima, izmišljajući često i doterujući ga.

Ne, moj život nije roman. On je sav od malih priča, od mnogih malih dogodovština, veselih i tužnih, no u tim je pričama uvek prisutan dečak, kao što sam i ja prisutan u njegovim pričama.

Primećujem u poslednje vreme da je dečak tužan. Postao je i prema meni nekako hladniji, obazriviji. Vidim, krije nešto od mene. Ali sam uskoro shvatio o čemu je reč i, eto, ponovo me skolila ona moja stara pseća tuga.

Dečak se opet sprema da ode u svet. Ovoga puta izistinski! U to nema sumnje. Shvatam i to zašto me izbegava: hteo bi da olakša sebi taj rastanak.

A i ja sam se od te iznenadne tuge razboleo. Kunjam pred dečakovim pragom kako mi ne bi pobegao bez oproštaja. Kunjam i razmišljam o svom životu.

Osećam, ovaj rastanak neću preživeti.

A-uuu! A-uuu!

Pismo

Dragi gospodine Berki, ovo vam pismo pišem iz daleka i hoću da vas pozdravim i pitam za zdravlje. Polako se privikavam na nove drugove u školi, ali mi se svi rugaju zbog moga izgovora. Još uvek sanjam noću da sam tamo kod vas, pa me mama budila baš sinoć, jer sam plakao u snu. Mama kaže da

53

je to nostalgija i da će sve to brzo proći.

Dragi gospodine Berki, molim vas najljubaznije da mi se ne smejete zbog ovoga što ću vam sada reći: ja sam sinoć plakao najviše zbog mog psa Dinga. Ana mi se još uvek podsmeva i kaže da sam ja zaljubljen u tog psa, a možda je to i istina, no ja verujem da ćete me vi razumeti i da mi se nećete rugati.

Ispričaću vam sada kako mi je bilo teško kada smo krenuli na put, kako me potresao taj rastanak. Sećate se da sam ja, pred sam polazak kola, bio nestao i da sam došao u poslednjem trenutku, pa su me svi grdili. Kazaću vam sada gde sam onda bio. Odveo sam Dinga na obalu Kerke, da se pozdravim s njim. Zatim sam ga vezao kaišem za vrbu, a on se nije opirao, samo je cvileo. Hteo je da krene za mnom i molio me da ga pustim, no ja sam mu rekao da ostane, da je život takav, i da znam da nikada neću naći boljeg prijatelja od njega, ni među psima, ni među ljudima. Onda sam čuo kako me zovu, pa sam otrčao da se pozdravim sa svima vama. Sećate li se, svi smo plakali, i moja majka, i Ana, i vaša mama, i vi. Znali smo da se nećemo nikada više videti. Onda su kola krenula, a ja sam još uvek plakao, srce mi se kidalo od plača. Sećao sam se svih onih godina koje smo tamo proveli, mog pokojnog tate, koji se nije nikad vratio, vas i vaše mame, gospoñe Rigo, učiteljice, Bele Hermana, Lacike Tot, Julije Sabo i ostalih. Usput nisam smeo da se osvrnem, kako ne bih još jače zaridao kada budem ugledao poslednji put selo, zvonik, Grofovsku šumu i sve ostalo. No ipak nisam mogao doleteti. I zamislite, gospodine Berki, koga sam ugledao? Za nama je trčao Dingo i cvileo iz sveg glasa, a mi smo svi opet zaridali. Onda sam zamolio čika Martina da ga otera bičem i da potera konje brže, jer nisam mogao da podnesem više to cviljenje. Dingo je, možete zamisliti, bio na kraju snaga, jer je trčao za nama sve do Čestrega! Bio je sav zapenjen, isplažena jezika. Ja sam počeo da vičem, da urlam, tako da je čika Martin morao dobro da ga išiba dok ga nije

primorao da se zaustavi, zapravo da se skljoka od iscrpljenosti nasred druma. Čak i kada je voz krenuo, ja sam jednako gledao kroz prozor i plakao. Sve mi se činilo da čujem njegovo cviljenje i da još uvek juri za nama.

54

Eto, dragi gospodine Berki, to sam hteo da vam ispričam i da vas zamolim da mi napišete jedno pismo o svemu. Pišite mi i o tome kako je Dingo. Još bih vas samo zamolio, ako mi se nećete смејати, da mu pročitate ovo moje pismo i da mu kažete da ja nisam kriv, da ga nisam mogao povesti sa sobom i da ga neću nikada zaboraviti. Kažite mu i to da ću jednog dana, kada postanem pesnik, napisati o njemu pesmu ili basnu. U toj će basni pas da govori. I zvaće se, naravno, Dingo. Molim vas, dakle, gospodine Berki, da mi učinite to, on će sve da razume, samo, dok mu govorite, gledajte ga pravo u oči i ponavljajte mu moje ime. Recite mu: "Andi, Andi, Andi te pozdravio."

Govorite mu polako, kao sasvim malom detetu. Videćete da će vas razumeti.

Počće da cvili kada mu budete pomenuli moje ime. To će značiti da je sve razumeo.

Na kraju vas još molim da ga pazite i da mu kupite dobru večeru za ovaj novac koji vam šaljem. On najviše voli konjetinu (sa dosta kostiju), a to možete sigurno da kupite u Bakši, kod gospodina Feješa, mesara. Takoñe vas molim, dragi gospodine Berki, da u vašem pismu mojoj mami ne pominjete ovaj novac (to je od moje ušteñevine), jer bi mi se Ana sigurno rugala. Zato je najbolje da pišete meni lično, onako kako sam vas zamolio.

Zasada neka bude dosta.

Vas i vašu mamu, kao i gospoñu Rigo i sve moje drugove, a posebno Belu Hermana, Laciku Tot i Juliju Sabo i sve ostale najsrdačnije pozdravlja i svih se rado seća.

Vaš jadni

Andreas Sam, učenik

Odgovor

Dragi moj Andi, radujem se što si dobro i što si dobar ñak, kao što vidim iz pisma tvoje mame. A iz tvog pisma vidim da još uvek lepo sastavljaš i da ti je rukopis sve bolji. Verujem da ćeš jednog dana da postaneš pesnik, a sudeći po tvom pokojnom ocu, vama Samovima fantazija ne fali. Što se tiče tvoje molbe, dragi moj pesniče, mogu ti reći samo da bih ti je vrlo rado ispunio da se nije dogodilo ono što znam da će ti biti vrlo žao da čuješ.

55

Dingo se onoga dana kada ste vi otputovali vratio umoran i isprebijan, i dugo je cvileo i zavijao. Ceo dan nije hteo ništa da okusi, mada smo mu izneli čak i džigericu, samo je pio mnogo vode, halapljivo.

Sutradan smo ga našli crknutog pred vratima.

Dragi moj A. S., nemoj da se suviše žalostiš zbog toga, ima u životu i težih stvari - videćeš kada porasteš. Mogu ti samo reći da ga je i meni bilo jako žao, to je bio zaista divan pas, a mama je čak i zaplakala. Naravno, ti ćeš to da prežališ i da sasvim zaboraviš jednog dana. Za ovaj novac koji ti šaljem (ovo ti je kamata) kupi sebi naliv-pero i pokušaj da napišeš o tom dogañaju neki sastav, u stihu ili u prozi, pa mi to pošalji. Ako bude dobar, pokazaću ga i gospoñi Rigo, tvojoj učiteljici, a ona će se, sigurno, mnogo obradovati. Ako joj se bude svideo, možda će ga i objaviti u Dobrom pastiru.

Tvoji te drugovi svi pozdravljaju. Budi dobar i nemoj se mnogo žalostiti.

Tvoj čika Berki

Eolska harfa

Harfa je instrument koji više od bilo kojeg drugog instrumenta sjedinjuje u sebi srednjovekovnu formulu lepog (*perfectio prima*) i svrsishodnog (*perfectio secunda*); da bude dakle lepa na oko, što će reći napravljena po pravilima formalne harmonije; ali, iznad svega, da bude prilagoñena svojoj osnovnoj svrsi: da daje prijatan zvuk.

U svojoj devetoj godini imao sam harfu. Ona se sastojala od električne drvene bandere i šest pari žica vezanih za porcelanske izolatore nalik na rasparen komplet za čaj. (Jedan sam izolator

okrnjio praćkom, pre nego što sam otkrio, u okviru mog eolskog instrumenta, muzičku funkciju tog kompleta od kineskog porcelana.) Kako je ovim opisan sistem za štimovanje, mogu preći na ostale delove.

Da bi se, dakle, dobila eolska harfa, potrebno je još (pored pomenutih porcelanskih dugmadi za štimovanje žica) imati najmanje dve električne bandere od običnog nakatranisanog jelovog stabla. Idealna razdaljina između

56

stabala iznosi pedeset metara. Bandera treba da bude dugo izložena (od 5 do 10 godina najmanje) naizmeničnom uticaju kiša, mraza i sunčane žege, tako da se, pod naglim promenama temperature (između + 36°C i - 22°C) drvo raspukne, uzduž. A raspuknuće se, kao žalosno srce, kad shvati da je konačno i neopozivo prestalo biti stablo, drvo, zelen-bor, i da je, konačno i neopozivo, postalo električna bandera.

Tada, kad ranjeno, napuklo stablo shvati da je zauvek tu ukopano do kolena i iznad kolena, i da mu, dakle, nema bekstva, tada mu ne ostaje ništa drugo nego da gleda u daljinu, ka šumama koje mu mašu glavom.

I da shvati da su mu najbliži prijatelji, prijatelji i drugovi, ona druga dva stabla na nekih pedeset metara od njega, levo i desno; isto tako ojačana i ukopana do kolena u crnu zemlju.

Kada se, dakle, bandere spoje žicama i namesti im se na glavu, umesto zelenih grana, taj kineski komplet za čaj (šest pari prevrnutih šolja iz kojih neće moći piti ni ptice), tada će propevati, tada će početi da sviraju u svoje žice. Treba samo nasloniti uvo na banderu; no to nije više nikakva bandera, to je sad harfa.

Neki neiskusni čitaoci (koji nikad nisu naslanjali uvo na drvenu električnu banderu) pomisliće da je tu sad potreban vetar.

Ne. Idealno vreme za takvu harfu je vreli julski dan, kanikule, kada jara treperi u vazduhu a "baba tera kozliće"; kad je stablo suvo i zvonko kao da je šuplje.

Umalo ne zaboravih: idealno mesto za postavljanje takve harfe jeste uz obronke nekog prastarog drumca. Ova o kojoj pričam bila je postavljena uz Poštanski put, izgrađen još u doba kada su Panoniju naseljavali Rimljani.

Zahvaljujući toj činjenici, stub harfe, poput antene, hvata zvuke i iz davnina; melodije dopiru iz prošlosti i iz budućnosti.

Jedan komplet žica hvata celu oktavu u molskoj skali, i, preko dominante, lako prelazi u dur.

Toliko o samom instrumentu.

Sad se samo treba osvrnuti da se uverite da nema nikog na Carskom drumu, nikog u žitu, nikog u jarku, nikog na horizontu. Ukoliko nailaze kola

57

natovarena senom, lucerkom ili žitom, hitro se sakriti u odvodni kanal ispod drumu i sačekati da kola prođu.

Jasno vam je: tu je potrebna samoća. A i šta će vam to da pričaju o vama da ste ludi kao vaš otac i da se pitaju što li to naslanjate glavu na električnu banderu. Neko će još pomisliti da ste toliko blesavi da verujete da se u suvoj, napukloj električnoj banderi roje pčele, pa ste se polakomili na med; neko će možda reći da oslušujete dolazak savezničkih aviona i da o tome izveštavate nekog; a neki mogu ići u svojim fantazijama tako daleko da će pomisliti kako primete neke tajanstvene poruke iz etera.

Zato je (između ostalog) najbolje proveriti da nema nikog na Carskom drumu, nikog u žitu, nikog u jarku, nikog na horizontu.

Priznajem, kada bi neko neupućen u muziku naslonio uvo na banderu, zaista bi pomislio da čuje daleko brujanje aviona i odmah bi pobegao s drumu i sakrio se u jarak; ili bi potrčao glavom bez obzira da obavesti selo da nailazi eskadrila bombardera. No to je samo prvi (pogrešan) utisak; to je samo pratnja, basovi, u kojoj sluh dečaka prepoznaje zvuk vremena; jer iz dubine vremena i istorije dopiru zvuci kao sa kvazara, dalekih zvezda. (Miris istopljene smole tu je samo nadražaj, kao kad se u hramu pale mirišljave trave, sandalovo drvo ili tamjan.) Evo, dok drži sklopljene oči, evo šta mu peva harfa na uvo: da će uskoro prestati da radi kao sluga kod gospodina Molnara; da se njegov otac neće nikad vratiti; da će napustiti udžericu sa nabijenom zemljom umesto poda; da će dospeti najzad u Crnu Goru kod dede; da će imati nove knjige; da će imati 1500 olovaka, 200 naliv-pera, 5000 knjiga; da će mu majka uskoro umreti; da će sresti devojkicu koju će večno voleti; da će putovati; da će videti mora i gradove; da će - prodirući u daleku istoriju i u biblijska

vremena - istraživati svoje mutno poreklo; da će napisati priču o eolskoj harfi od električnih bandera i žica.

NAPOMENA

Mada je nastala nekih petnaest godina posle štampanja knjige Rani jadi, priča "Eolska harfa" tematski pripada tom ciklusu. Stoga sam je, u okviru

58

Sabranih dela, uvrstio u ovu zbirku, na kraju balade, kao neku vrstu lirskog epiloga.

Jula 1983. D. K.

BELEŠKA O PISCU

Danilo Kiš je rođen 1935. u Subotici. Detinjstvo je proveo u Mañarskoj, a gimnaziju je učio na Cetinju. Diplomirao je na grupi za Opštu književnost sa teorijom književnosti u Beogradu. Bio je lektor za srpskohrvatski jezik na univerzitetima u Strazburu, Bordou i Lilu.

Kišova dela objavljena su u deset knjiga („Globus“, Zagreb - „Prosveta“, Beograd, 1983) i obuhvataju romane, pripovetke, dramske tekstove, eseje i polemike: Mansarda, Psalam 44, Rani jadi, Bašta, pepeo, Peščanik, Noć i magla, Grobnica za Borisa Davidoviča, Čas anatomije, Homo poeticus, Enciklopedija mrtvih.

Kišova dela su prevedena na mnoge svetske jezike i dobila brojna priznanja i nagrade publike i kritike.

Dobitnik je NIN-ove, Andrićeve, Sedmojulske i AVNOJ-eve nagrade.

Danilo Kiš je umro 15. 10. 1989. u 54. godini, u Parizu.

59